

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

SPECIFIKA RESTRIKTIVNÍ PRAXE V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Jinek, Dr. phil.

Autor práce: **Bc. Vladislav Fryč**
Studijní obor: Etika v sociální práci
Forma studia: Kombinovaná
Ročník: 2

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použité literatury a zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Praze dne 8. 6. 2009

.....
Bc. Vladislav Fryč

Děkuji vedoucímu diplomové práce Jakubu Jinkovi za cenné rady
a připomínky ke zpracování tohoto tématu.

Děkuji všem poskytovatelům sociálních služeb, pracovníkům a klientům,
jejichž zkušenosti se staly podnětem pro napsání této práce.

OBSAH:

1	ÚVOD	7
2	NÁZOROVÉ ROZDÍLY V KONKRÉTNÍ SITUACI	10
2.1	KONKRÉTNÍ SITUACE	10
2.2	SHRNUTÍ.....	14
3	SOCIÁLNÍ SLUŽBY Z HLEDISKA RESTRIKCE	15
3.1	VYMEZENÍ POJMU SOCIÁLNÍ SLUŽBY.....	15
3.1.1	<i>Represivní přístupy vůči potřebným a chudým v průběhu vývoje sociálních služeb</i>	16
3.1.2	<i>Vymezení sociálních služeb a zdravotní péče pro problematiku restrikcí</i>	18
3.1.3	<i>Sociální služby v ČR a jejich legislativní zakotvení</i>	21
3.2	SOCIÁLNÍ PRÁCE	24
3.3	SHRNUTÍ.....	25
4	POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB DLE ZÁKONA O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH	27
4.1	DRUHY A FORMY POSKYTOVANÝCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	27
4.2	OSOBA, KTERÉ JE SOCIÁLNÍ SLUŽBA POSKYTOVÁNA, A PŘÍSPĚVEK NA PÉČI.....	28
4.3	CÍLOVÁ SKUPINA A VĚKOVÉ KATEGORIE KLIENTŮ	30
4.4	POSKYTOVATEL SOCIÁLNÍCH SLUŽEB.....	30
4.4.1	<i>Standardy kvality poskytovaných sociálních služeb</i>	32
4.4.2	<i>Ověřování kvality poskytovaných sociálních služeb</i>	34
4.4.3	<i>Okruh pracovníků v sociálních službách</i>	36
4.5	SHRNUTÍ.....	37
5	POJEM RESTRIKCE V KONTEXTU SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	39
5.1	POJEM RESTRIKCE, RESTRIKTIVNÍ OPATŘENÍ.....	39

5.2	„VZNIK“ PROBLEMATIKY RESTRIKČÍ A RESTRIKTIVNÍCH OPATŘENÍ V MODERNÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH V ČESKÉ REPUBLICE	40
5.3	RESTRIKCE A RESTRIKTIVNÍ OPATŘENÍ V ZÁKONĚ O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH A VYHLÁŠCE Č. 505/2006 SB.	42
5.4	POSUN VE VNÍMÁNÍ PROBLEMATIKY RESTRIKCE A RESTRIKTIVNÍCH OPATŘENÍ V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH	44
5.5	SHRNUTÍ.....	46
6	LIDSKÁ DŮSTOJNOST A LIDSKÁ PRÁVA V SOUVISLOSTI S RESTRIKCEMI V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH.....	48
6.1	LIDSKÁ DŮSTOJNOST.....	48
6.1.1	<i>Význam lidské důstojnosti při poskytování sociálních služeb...</i>	51
6.2	LIDSKÁ PRÁVA	53
6.2.1	<i>Přirozené a pozitivní právo.....</i>	53
6.2.2	<i>Vývoj ke Všeobecné deklaraci lidských práv .....</i>	55
6.2.3	<i>Všeobecná deklarace lidských práv .....</i>	57
6.2.4	<i>Dodržování lidských práv .....</i>	58
6.2.5	<i>Dnešní členění lidských práv .....</i>	60
6.2.6	<i>Zakotvení lidských práv v České republice .....</i>	60
6.2.6.1	<i>Lidská práva a způsobilost k právům a povinnostem a právním úkonům .....</i>	62
6.3	SHRNUTÍ.....	63
7	„OPODSTATNĚNOST“ KONKRÉTNÍCH RESTRIKČÍ A RESTRIKTIVNÍCH OPATŘENÍ V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH	65
7.1	SITUACE „MOŽNÉHO“ PORUŠENÍ LIDSKÝCH PRÁV	66
7.1.1	<i>Právo na důstojné zacházení.....</i>	67
7.1.2	<i>Osobní svoboda a svoboda pohybu.....</i>	69
7.1.3	<i>Právo na ochranu soukromí.....</i>	76
7.1.4	<i>Právo na osobní a rodinný život .....</i>	79
7.1.5	<i>Lidská práva klientů v „ústavních“ sociálních službách.....</i>	83
7.2	ŘEŠENÍ SITUACE PANA K.	84

7.3	SHRNUTÍ.....	86
8	ZÁVĚR.....	88
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....	90
10	SEZNAM PŘÍLOH.....	96
11	PŘÍLOHY	97

1 Úvod

Sociální služby v celé Evropě procházejí výraznými změnami a modernizace jejich pojetí je jedním ze základních problémů, kterým Evropa čelí (např. modernizace v souvislosti se stárnutím populace nebo osobami se zdravotním postižením). Změny v pohledu na sociální služby se promítají i v České republice, kde se sociální služby stávají čím dál více nedílnou součástí společnosti. Dnes se hledá konsensus mezi tím, do jaké míry má poskytování sociálních služeb garantovat a kontrolovat stát, resp. poskytovatelé sociálních služeb, a jak velká by měla být participace těch, kterým jsou služby poskytovány. Česká republika na probíhající proces modernizace reagovala přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen Zákon o sociálních službách), který v § 2 odst. 2 uvádí, že: „*Rozsah a forma podpory musí zachovávat lidskou důstojnost osob,*“¹ a vždy by mělo být „*důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob*“.² Z tohoto vyplývá, že poskytování sociálních služeb by mělo být nejenom bezpečné, ale zároveň by mělo také chránit lidská práva a zájmy osob, kterým je služba poskytována. Nicméně pokud se soustředíme na obraty *zachování lidské důstojnosti osob a dodržování lidských práv a základních svobod*, není zcela zřejmé, co je tím myšleno, popř. jak toho docílit. Vzhledem k tomu, že sociální služby jsou dle Zákonu o sociálních službách poskytovány v různých druzích, formách a pro rozdílný okruh osob, může se dostávat pracovník, který se pohybuje v oblasti sociálních služeb, do těžko řešitelných situací. Zde tedy může vystupovat na povrch problematika restriktivní (omezující) praxe vůči uživatelům sociálních služeb.

Téma restriktivní praxe v sociálních službách jsem si vybral z několika důvodů. Vzhledem k tomu, že pracuji v sociálních službách, vím, že pracovníci mohou řešit situace, ve kterých dochází nebo může docházet k porušování

---

¹ § 2 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

² Tamtéž.

lidských práv a základních svobod osob, kterým jsou služby poskytovány. Např. pracovníci v pobytových sociálních službách se takřka dennodenně rozhodují, jestli dát přednost volbě, která jde proti přáním uživatelů sociálních služeb. Zdálo by se, že řešení je jednoduché, že tedy stačí, aby se všichni pracovníci opírali o zákonnou normu, a dodržování lidských práv by pak nemělo být problémem. Nicméně praxe je v určitých situacích neslučitelná s teorií a pracovník tak neví, jak se rozhodnout. Problematické také je, že se nemluví přímo o restrikci (omezení), která se může dotýkat všech lidských práv, ale pouze o opatřeních omezujících pohyb osob. Pokud se již pojem restrikce vyskytne, souvisí často s neopodstatněným prolínáním sociálních služeb a zdravotnické péče (často jsou stále vnímány sociální služby jako pouhá součást zdravotní péče) či bývá zúžen pouze na mediálně vděčná témata, jak ukázala např. problematika klecových lůžek medializovaná jejich odpůrkyní, britskou spisovatelkou Joanne Kathleen Rowlingovou. Můžeme tedy říci, že pojem restrikce (či restriktivní opatření), který je používán, není zřejmý, resp. nemá jasnou ohraničenost, což může vyvolávat rozdílné vnímání, co restrikce jsou, popř. jestli a kdy použít restriktivní opatření.

Přestože v České republice není mnoho literatury, která by se zabírala pouze restriktivní praxí v sociálních službách, a zároveň nejsou pojmy s ní související vždy jasně vymezeny, není cílem této práce definitivně předložit jediný a platný pohled na restriktivní praxi v sociálních službách, ale spíše zmapovat tuto problematiku. Práce by se neměla stát pro pracovníky v sociálních službách přesným návodem, jak jednat v konkrétních situacích, ale spíše pomůckou pro hledání jejich vlastní odpovědnosti.

Otázka, která se prolíná celou prací, zní, zda lze vymezit univerzálně platné hranice pro restrikce a použití restriktivních opatření v sociálních službách (vůči uživatelům různých sociálních služeb), resp. jaké, pokud jsou.

Diplomová práce bude mít následující strukturu:

- 1) Nejprve uvedeme možné názorové rozdíly na konkrétní situaci - vymezení problematiky při použití restriktivního opatření v pobytové sociální službě a možné argumentace pracovníků při hledání řešení.
- 2) Velký prostor bude dále věnován vymezení sociálních služeb a jejich pojetí dle Zákona o sociálních službách.
- 3) V kontextu sociálních služeb se pokusíme vymežit pojem restrikce a restriktivní praxe.
- 4) Objasnění lidské důstojnosti a lidských práv v souvislosti s používáním těchto pojmů v sociálních službách.
- 5) Prostor bude věnován i konkrétnímu pohledu (opodstatněnosti) na používané restrikce a restriktivní opatření v souvislosti s naplňováním vybraných lidských práv v poskytovaných sociálních službách. Zároveň bude nastíněn výsledný možný přístup pro řešení situace pana K., jehož příklad je uveden v kapitole 2.
- 6) V závěru se pokusíme zodpovědět otázku, zda lze vymežit univerzálně platné hranice pro restrikce a restriktivní opatření včetně jejich použití.

V textu této práce je používáno pro osobu, které je poskytována sociální služba, i označení klient, popř. uživatel (uživatel sociální služby), a to z důvodu jasnějšího vymezení a s vědomím toho, že Zákon o sociálních službách tyto termíny nepoužívá. Pojem poskytovatel sociálních služeb bude uváděn i ve zkrácené verzi, tedy jako poskytovatel.

Při zpracování diplomové práce bude použita literatura, která souvisí s daným tématem. Zároveň budu vycházet ze své praxe v sociálních službách, která se vztahuje i k problematice restrikcí. Součástí této práce jsou také přílohy, které jsou vybrány se zřetelem ke zvolenému tématu.

2 Názorové rozdíly v konkrétní situaci

K pochopení problémů, se kterými se pracovníci setkávají, bude vhodné představit konkrétní situaci (vychází z mých zkušeností v poskytované sociální službě domov pro osoby se zdravotním postižením), jež se dotýká tématu restriktivní praxe. Uvedení tohoto příkladu spolu s možnou argumentací pracovníků nám pomůže vymezit danou problematiku. Používané pojmy v této kapitole budou objasněny až v kapitolách následujících, případně bude odkazováno na následující příklad.

2.1 Konkrétní situace

Záměrně je zvolen příklad týkající se přístupu k lidem s mentálním postižením, kteří byli mnoho let „obětí“ restriktivní praxe v ústavech, a co je závažnější, i tehdy, kdy to nebylo nutné. Ve zmíněném případě se zaměříme na konkrétní situace, na které mohou mít pracovníci rozdílné pohledy. Jde o rozdílnost v názorech na to, jak situaci řešit, jak má pracovník v sociálních službách dodržovat lidská práva a svobody osob s mentálním postižením a zároveň zajistit jejich bezpečí.

Na konci tohoto příkladu se zamyslíme nad možným řešením, resp. argumenty, které reflektují cíl sociálních služeb, kterým by měla být inkluze lidí s mentálním postižením do společnosti, jejíž jsou součástí.³

Pan K.

Panu K. je 40 let a žije celý život v ústavní péči (nyní sociální služba domov pro osoby se zdravotním postižením pro 100 klientů). Je u něho diagnostikována lehká mentální retardace. Je omezen ve způsobilosti k právním úkonům a roli opatrovníka vykonává zaměstnanec poskytovatele. Žije na pokoji s dalšími

---

³ Srov. HRUŠKOVÁ, H.; MATOUŠEK, O.; LANDISCHOVÁ, E. Sociální práce s lidmi s mentálním postižením. In MATOUŠEK, O.; KOLÁČKOVÁ, J.; KODYMOVÁ, P. (eds). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005, s. 113-114.

5 muži, což se mu nelíbí. Většina pracovníků jej oslovuje zdrobnělinou jeho křestního jména a je zvyklý, že veškeré jeho potřeby a přání jsou vždy určovány druhými lidmi, přičemž jiné prostředí než ústavní nezná. Neumí si dojít na nákup, nezná hodnotu peněz (pokud má peníze, utratí je za cigarety - může dle rozhodnutí soudu disponovat prostředky do 500 Kč,-), chce chodit ven, přestože mu tam hrozí nebezpečí úrazu, chce mít vztah s ženou apod. Pokud nejsou naplněny jeho potřeby (např. nemá peníze na cigarety), objevují se u něho výkyvy nálad, které sklouzávají až k projevům agrese vůči druhým. Při agresi mívá naordinován od psychiatra Haloperidol, popř. je umístěn do izolační místnosti. Právě z důvodů neuspokojených potřeb dochází u pana K. opakovaně k agresivnímu chování, které bývá řešeno i omezováním jeho lidských práv. Pracovníci se tedy musí rozhodnout jestli a zda vůbec zasáhnout.

Rozdílné přístupy k situaci pana K.

Při pohledu na situaci pana K. se mohou názory pracovníků lišit. Pokud se inspirováme MacIntyrem (2004),⁴ můžeme vymezit tři odlišné pohledy pracovníků na řešení situace a případné použití restriktce (omezení) vůči panu K.:

1. Každý má zaručena lidská práva, která jsou uvedena v Listině základních práv a svobod.⁵ Z povahy těchto práv vyplývá, že pan K. má právo si určit, kdy půjde ven, na jak dlouho, s kým bude bydlet, za co utratí peníze apod. Je tedy morálně nepřijatelné, aby pracovníci rozhodovali, kdy pan K. půjde ven, s kým bude bydlet, za co peníze utratí, popř. co má dělat. Pracovníci tedy nesmějí zasahovat a pan K. si může dělat, co chce.

2. Pan K. má sice zaručena lidská práva, ale není schopen náležitě všechny situace zvládnout, přestože o nich přemýšlí. Pokud má peníze, tak je utratí jen za cigarety a jiné věci, které nepotřebuje. Pokud by šel ven bez doprovodu, mohlo by jej přejet auto, popř. by mohl něco poškodit a pracovník by za to nesl

---

⁴ MACINTYRE, A. *Ztráta ctnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2004, s. 16 - 17.

⁵ Listina základních práv a svobod.

Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

odpovědnost. Tento pohled podporuje i jeho agresivita, která se pak musí řešit jeho „zklidněním“. Je tedy morálně přípustné, aby pracovníci zasahovali a předcházeli tak možným nebezpečím, do kterých by se pan K. mohl dostat.

3. Pan K. je omezen ve způsobilosti k právním úkonům, což jasně vymezuje jeho „schopnosti“. Pan K. je jako dítě a to si přece také nemůže dělat, co chce. Lidská práva a důstojnost jsou jenom prázdná slova, protože on nepřemýšlí. Vše, co se dělá, je v zájmu pana K., což on není schopen posoudit. Po použití restriktivních (omezujících) opatření je vždy načas klid, takže i jejich preventivní použití je přípustné a žádoucí.

Pohled na zmíněné argumenty

Argumentací pracovníků by samozřejmě mohlo být bezpočet. Jak tedy zacházet s touto modelovou situací? Jak a kdy zasáhnout? Zkusme si rozebrat zmíněné tři argumentace a najít nějaký prostor k řešení.

V první argumentaci je bezpochyby vyjádřena záruka toho, že každý má lidská práva zaručena. Každý tedy může rozhodovat o svém životě. Pozitivem je, že jsou lidská práva pana K. vnímána jako danost a jeho lidská důstojnost je vlastně vymezena jako „*inherentní*“.⁶ Nicméně pracovníci se v této argumentaci zbavují povinnosti podpory a pomoci panu K., což není vhodné, protože 40 let nedělal takřka nic samostatně.

Ve druhé argumentaci pracovníci přiznávají panu K. jeho lidská práva, ale zároveň se snaží zbavovat zodpovědnosti jeho i své tím, že chtějí zasahovat v situacích, které vyhodnotí jako rizikové. Ani tato argumentace není neopodstatněná, nicméně rozhodovat a vymezovat situace za pana K. z pozice pracovníků může vést k popření jeho lidských práv, kterými se argumentace zaštiťuje.

Ve třetí argumentaci jsou zcela vynechána lidská práva pana K. a jsou zaměněna za omezení způsobilosti k právním úkonům. Dá se říci, že pan K.

---

⁶ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Časopis Sociální práce*, 2006, roč. 2, s. 110.

vlastně nemá žádnou hodnotu jako lidská bytost, žádné postavení a lidská důstojnost je v kontingentním pojetí.⁷ Zároveň je Pan K. v této argumentaci zcela „zbaven“ svých práv.

Možné řešení?

Přestože jsme uvedli rozdílné pohledy na řešení situace, které mohou vést až k použití restrikcí (omezení) vůči panu K. a snažili jsme se je rozebrat, neznamená to, že můžeme nalézt jasné řešení.

Již teď můžeme uvést, že osobní svoboda náleží každému z nás a je, mimo jiné, garantována Listinou základních práv a svobod, kde např. v článku 1 je proklamována rovnost lidí v důstojnosti i právech.⁸ I v Zákoně o sociálních službách jsou pojmy jako lidská důstojnost a dodržování lidských práv uvedeny.⁹ Pracovníci by tedy měli poskytovat sociální služby takovým způsobem, aby nedocházelo k porušování lidských práv a důstojnosti člověka. Dnes je např. vnímáno, že míra naplňování práv uživatelů je jasný ukazatel, který vypovídá o kvalitě poskytované sociální služby. Přestože nastávají i situace, ve kterých bývají používána omezení vůči klientovi, je poskytovatel vždy „*povinen poskytovat sociální služby tak, aby metody poskytování těchto služeb předcházely situacím, ve kterých je nezbytné použít opatření omezující pohyb osob*“.¹⁰

Pokud při řešení situace vyjdeme z výše uvedeného, tak nám v tuto chvíli vyplývá, že nelze porušovat lidská práva a svobody pana K., která jsou něčím jiným než omezením způsobilosti k právním úkonům. Zároveň je potřeba také předcházet situacím, ve kterých by jeho práva mohla být porušována, a bylo by „nutné“ vůči němu použít restriktivní opatření. Pokud budeme hodnotit situaci pana K., je potřeba vycházet z toho, že 40 let nebyl brán ohled na jeho práva

---

⁷ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. 2006, s. 110.

⁸ Listina základních práv a svobod.

⁹ Srov. § 2 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ Tamtéž, § 89 odst. 5.

a potřeby. Tím se dá vysvětlit, proč není schopen zvládat běžné situace, jako je dojit si na nákup, ušetřit peníze apod. Je tedy nutné začít zjišťovat jeho individuální potřeby a vymezovat situace, které by mohly vést až k případnému porušování jeho práv. Klíčovým prvkem by mělo být zjištění, kdy a proč u něho dochází k výkyvu nálad a těmto situacím předcházet. Na základě individuálního plánu pana K. podporovat v dosahování jeho cílů. Zároveň je možné připravit společně s panem K. plán k přechodu do jiné sociální služby, např. do chráněného bydlení.

2.2 Shrnutí

Je zřejmé, že v sociálních službách dochází k řešení problematických situací i na základě zaběhnuté praxe. Přístup pracovníků k problematickým situacím je úzce provázán se systémem sociálních služeb, jejich vývojem a zejména s pohledem na člověka, kterému je sociální služba poskytována. V následujících kapitolách tedy budou přiblíženy sociální služby z hlediska jejich vymezení, vývoje, souvislostí či platné legislativy, a to se zřetelem k restrikcím vůči uživatelům sociálních služeb.

Přestože jsme nastínili možný pohled na řešení situace pana K., „výsledný“ postup bude uveden až v sedmé kapitole v souvislosti s celou touto prací.

3 Sociální služby z hlediska restrikce

V této kapitole se pokusíme vymezit sociální služby a s nimi související pojmy, abychom částečně ohraničili problematiku restriktivní praxe v sociálních službách. Zároveň bude v textu odkazováno na související legislativu.

3.1 Vymezení pojmu sociální služby

Můžeme konstatovat společně s Tomešem (2001),¹¹ že sociální služby jsou nástrojem realizace sociální politiky ve vztahu k osobám starým, osobám se zdravotním postižením apod. Tomeš také uvádí, že sociální služby zpravidla nepatří k výnosným a motivací k jejich poskytování bývá většinou filantropie.¹² S tímto názorem by se dalo polemizovat i vzhledem k tomu, že do poskytování sociálních služeb vstupují ziskové firmy, pro které jsou např. senioři cílovou skupinou, které se vyplatí poskytovat pobytové sociální služby (vzhledem k možné finanční spoluúčasti rodiny). Nicméně i přes tento zdánlivý rozpor jsou sociální služby, které se částečně překrývají s širší kategorií veřejných služeb, většinou financovány z veřejných rozpočtů a v důsledku toho jsou závislé na politické situaci,¹³ která rozhoduje, kolik finančních prostředků poskytnou jednotlivá ministerstva, kraje a obce.

Jak jsme zmínili v úvodu, modernizace v pojetí sociálních služeb je jedním ze základních témat naší společnosti, které se promítá nejvýrazněji do Zákona o sociálních službách, jenž sociální služby normativně vymezuje. Dle tohoto Zákona je sociální služba činnost nebo soubor činností „*zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení*“.¹⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále jen

---

¹¹ TOMEŠ, I. Sociální politika, sociální služby a sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, s. 178.

¹² Tamtéž, s. 179.

¹³ Srov. MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Úvod. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby : Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, s. 9.

¹⁴ § 3 písm. a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

MPSV) s odkazem na tento zákon uvádí, že sociální služby umožňují lidem žít běžným životem a zaměřují se na co nejvyšší zachování kvality života a důstojnosti osob, kterým jsou poskytovány.¹⁵ Probíhající změna pohledu na sociální služby je odrazem procesu transformace naší společnosti po roce 1989.¹⁶

3.1.1 Represivní přístupy vůči potřebným a chudým v průběhu vývoje sociálních služeb

Pokud se snažíme vymezit sociální služby z důvodu objasnění problematiky restriktivní praxe, je vhodné k jejich pochopení nastínit historický vývoj, který obsahoval i represivní přístupy vůči potřebným a chudým.

Matoušek a Koldinská (2007)¹⁷ uvádějí, že při poskytování sociálních služeb lze vždy vysledovat dva souběžně působící motivy. Jednak jde o snahu pomoci chudým a potřebným a jednak o zájem osob či skupin, které disponují mocí na udržení společenské rovnováhy. První systém sociálních služeb můžeme objevit v raném středověku, kdy vznikaly první křesťanské řády orientované na pomoc chudým a nemocným. Ze strany státu se však ve středověku uplatňoval spíše represivní přístup, který vnímal potřebné jako společenskou hrozbu.¹⁸ Pro příklad uveďme termíny jako „*lod' bláznů*“ nebo „*opilý koráb*“, na kterém údajně měli plout mezi městy lidé s duševním onemocněním,¹⁹ a mělo jít o jakési pohyblivé ústavy.

---

¹⁵ Srov. MPSV ČR. *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW: < <http://www.mpsv.cz/cs/9>>.

¹⁶ Srov. ČERMÁKOVÁ, K.; HOLEČKOVÁ, K. Úvod. In *Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, s. 5.

¹⁷ MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Trendy v historickém vývoji sociálních služeb. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby : Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, s. 17 – 18.

¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 17 – 18.

¹⁹ Srov. RAJMOVÁ, E. Historie psychiatrického ošetrovatelství a vývoj vzdělávání ošetrovatelského personálu v psychiatrii. In MARKOVÁ, E; VENGLÁŘOVÁ, M., BABIAKOVÁ, M. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2006, s. 26.

Represivní přístup k lidem na „okraji“ společnosti byl u nás zmírněn až Dvorskými dekrety (1782 – 1786) Josefa II., dle nichž se zřizovaly farní chudinské ústavy.²⁰ Významným byl i Obecní zákon č. 18/1862, který stanovil obci povinnost pečovat o chudé a o dobročinné obecní ústavy. Tím došlo k zakotvení povinností obce vůči vlastním příslušníkům a ústavům, tedy v dnešní terminologii k poskytovatelům sociálních služeb. V souvislosti s masivními změnami v 19. století začala vznikat i řada církevních organizací, které se věnovaly potřebným (např. Salesiánská kongregace, YMCA apod.). Po roce 1918, kdy vznikla Československá republika, byl kladen hlavní důraz při zajištění potřebných na rodinu, poté na obec, okres a zemi (v této posloupnosti). Nejčastější formou sociální služby v tomto období byla ústavní péče, jež poskytovala „plný servis“, který již nebyl pouze represivním jako uvedený přístup ve středověku. Z dnešního pohledu by však tato ústavní péče plně nereflektovala individuální potřeby a práva osob, kterým je sociální služba poskytována. To neznamena, že je potřeba ji odsoudit, ale je nutné říci, že byla přiměřená době, ve které byla poskytována.²¹

Významná změna pro sociální služby přichází s rokem 1948, kdy důstojnost každého lidského života jako „*cíl sociální politiky států i globálního společenství byla deklarována OSN*“.²² Deklarací důstojnosti každého lidského života dochází k posunu ve vnímání sociálních služeb, které přestávají být jen jakýmsi darem společnosti (který může být poskytnut, ale také nemusí) a stávají se součástí nároku člověka na ochranu. Tento požadavek na vývoj sociálních služeb byl na našem území pozastaven již po roce 1948, kdy veškerá „starost“ přešla pod komunistickou vládou na stát. V socialistickém státě se poté často argumentovalo, že státní péče je zákonitě nejlepším garantem

---

²⁰ Srov. Asociace pro osobní asistenci. *Historie osobní asistence* [online]. Asociace pro osobní asistenci, posl. aktualizace 2008 [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW: <<http://www.apoa.cz/index.php/o-osobni-asistenci/zakladni-udaje/historie-osobni-asistence>>.

²¹ Srov. MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. *Trendy v historickém vývoji sociálních služeb*. 2007, s. 22 - 26.

²² Tamtéž, s. 26.

poskytovaných sociálních služeb potřebným. Nicméně starost o určité skupiny osob zůstávala „zakonzervována“ a to bez ohledu na jejich práva a svobody. Názorným příkladem pro nás může být poskytování sociálních služeb osobám se zdravotním postižením v ústavních zařízeních, ve kterých docházelo k porušování lidských práv klientů. K přeměně této ústavní péče dochází až dnes, přestože v západních zemích tato změna začala již v 60. letech 20. století.²³

Zlomovým rokem pro sociální služby v naší zemi byl rok 1989, kdy společně se změnou společnosti začalo docházet i ke změnám v oblasti sociálních služeb. Dochází ke vzniku organizací (poskytovatelů sociálních služeb) s různou právní subjektivitou²⁴ a k akreditaci mnoha druhů vzdělávání, která se zaměřují na výchovu pracovníků v sociálních službách. Do popředí zájmu se dostávají i problémy zcela „nové“ (např. prostituce, bezdomovectví). I přes změny po roce 1989 chyběly sociálním službám mantinely a jasné vymezení toho, co sociální služby jsou, komu jsou poskytovány, za jakých podmínek, k čemu mají podporovat a vést, s ohledem na koho a co a kdo je oprávněn je poskytovat. Zákonná úprava, která toto vymezení přináší je až Zákon o sociálních službách, který vešel v účinnost 1. 1. 2007. Tento Zákon již vnímá osobu, jíž je služba poskytována, jako **základ** a **účel** dané služby.²⁵ (Více se poskytování sociálních služeb ve vztahu k osobám, kterým je sociální služba poskytována, budeme věnovat v dalších kapitolách této práce).

3.1.2 Vymezení sociálních služeb a zdravotní péče pro problematiku restrikcí

Cílem této podkapitoly není přesně vymezit hranice sociálních služeb a zdravotní péče, ale ukázat existující rozdíly ve vnímání osoby (klienta/pacienta).

---

²³ Srov. MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Trendy v historickém vývoji sociálních služeb. 2007, s. 17 – 30.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 30 – 31.

²⁵ Srov. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Přetrvává názor veřejnosti a často i aktérů, kteří se zúčastňují poskytování sociálních služeb, že sociální služby patří pod zdravotní péči. Vyskytuje se také zjednodušující pojetí, že bez zdravotní péče nelze sociální služby vůbec poskytovat (to však platí pouze u některých typů pobytových sociálních služeb). Tyto názory lze pochopit s ohledem na dějinný vývoj. Medicína a zdravotní péče mají kořeny svého vzniku již v pravěku, kde se aplikovalo např. magické léčení, popř. instinktivní léčebné postupy. Základ zdravotní péče a tedy i lékařství lze nalézt také ve starém Egyptě. Z této doby se dochovalo mnoho papyrů s lékařskou tematikou.²⁶ Vzhledem k tomu, že každý z nás podléhá nemocem, popř. se jim snaží předejít, stává se medicína a zdravotní péče něčím, s čím se průběžně setkáváme po celý svůj život. Oproti tomu sociální služby mají relativně krátkou historii a každý z nás jejich služeb nevyužívá. Dá se říci, že jako samostatná činnost podepřená zákonnou normou se teprve dostávají do povědomí společnosti. K emancipaci sociálních služeb v České republice nedochází jednoduše, a to např. vzhledem k existenci jednotného Odborového svazu zdravotnictví a sociální péče ČR. Tento svaz spíše než sociální služby hájí zdravotnickou péči s neustálým zdůrazňováním, že omezování zdravotní péče v sociálních službách vede ke zhoršení kvality.²⁷

Pokud bychom chtěli uvést rozdíly zdravotní péče a sociálních služeb v České republice, můžeme vycházet např. z Čermákové (2007),²⁸ která uvádí:

Rozdíly

- **vstup:**
  - u zdravotní péče většinou nedobrovolný (např. rozhodnutí zdravotníka)
  - u sociálních služeb dobrovolný (na žádost osoby)

---

²⁶ Srov. STROUHAL, E. Staroegyptské lékařství. In ŘÍHOVÁ, M. a kol. *Kapitoly z dějin lékařství*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 16.

²⁷ Jak dokládá např. článek dostupný na:
<http://osz.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/09_2003/sluzby.html>.

²⁸ ČERMÁKOVÁ, K. Integrovaná péče – sociálně zdravotní služby. In *Doktorské semináře VSP 2006/2007 / Kristýna Čermáková: Vývoj sociálně-zdravotní péče v ČR – Prezentace* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd ÚK, posl. aktualizace 3. 4. 2009 [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW: <<http://iss.fsv.cuni.cz/ISS-37.html>>.

- **přístup:**
  - u zdravotní péče osoba podřízena zdravotní léčbě (většinou řídí zdravotník)
  - u sociálních služeb spoluúčast na službě (řídí uživatel)
- **systém:**
  - u zdravotní péče „odborný, profesionální, normativní“
  - u sociálních služeb – „lidský, kvalitativní“
- **zaměření:**
  - u zdravotní péče akutní intervence stavu – léčení, technologie
  - u sociálních služeb dlouhodobější pomoc, podpora subjektivní kvality života - individuálních potřeb

Přestože Čermákové vymezení vykazuje určité nejasnosti (např. u *systému* je sporné, zda můžeme o sociálních službách tvrdit, že jsou pouze lidské a kvalitativní), popisuje rozdíl ve *vstupu, přístupu a zaměření*, tedy rozdílnost a vymezení hranic sociálních služeb a zdravotní péče. Směšování sociálních služeb se zdravotní péčí tedy můžeme připsat přetrvávajícímu dogmatu, že osoba je podřízena péči, a nikoliv že ji dobrovolně řídí na základě svých individuálních potřeb. Při poskytování zdravotní péče totiž většinou nevyslovujeme informovaný souhlas s léčebnými postupy a zdravotník nám tak dává jen takovou péči, o které on předpokládá, že je pro nás nejvhodnější. Jde o odbornou péči, jejíž šíři nejsme schopni plně porozumět, a často se ocitáme ve stavu nepodložené závislosti na druhé osobě či instituci. Naproti tomu v sociálních službách je souhlas osoby tím primárním kritériem, které rozhoduje, zda bude sociální služba poskytována. Přestože by i zdravotní péče měla umožnit dlouhodobější podporu, je tento požadavek kladen zejména na sociální služby, které poskytují na základě přání uživatelů péči komplexnější, zaměřující se kromě somatické stránky člověka na všechny dimenze lidského života. Pokud je již zdravotní péče v sociální službě poskytována, měla by se stát součástí komplexní podpory, pro kterou se osoba rozhodla. Zdravotní péče není tedy tím primárním, co by mělo klientovi určovat, co může, ale je jedním z prostředků, jak docílit jeho sociálního začlenění²⁹ a je tedy součástí sociálních služeb.

---

²⁹ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

3.1.3 Sociální služby v ČR a jejich legislativní zakotvení

Jak bylo naznačeno v podkapitole 3.1.1, přešly po roce 1948 veškeré kompetence při poskytování sociálních služeb na stát. Podle Koldinské (2007)³⁰ byl vytvořen jednotný systém sociálního zabezpečení a bylo přijato několik zákonů o sociálním zabezpečení. Tyto zákony byly doprovázeny prováděcími předpisy, ve kterých byly definovány jednotlivé nároky pro sociální péči, a tedy i pro sociální služby. Celý tento systém péče, který byl až do přijetí Zákona o sociálních službách postaven na tom, že péče byla občanům zajišťována ze strany státu, stavěl klienty do pasivní role. Péče v rámci sociálních služeb nebyla individualizovaná a byla poskytována jen určitým skupinám osob. Zmíněný stav byl po roce 1989 neudržitelný i proto, že např. ústavní forma sociální péče a nedostatečná nabídka sociálních služeb nereflektovaly moderní trendy v oblasti sociálních služeb.

V podstatě byl tento stav po roce 1989 do přijetí Zákona o sociálních službách i v rozporu s normativními právními akty českého práva, resp. např. s ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen Ústava ČR). Již v preambuli Ústavy ČR je vymezen princip „*nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody*“³¹ a Česká republika je popsána „*jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti*“.³² Ústava ČR dále v článku 3 uvádí, že: „*Součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod*.“³³ Práva a povinnosti uvedené v Listině základních práv a svobod vymezují vztahy mezi jednotlivcem a státem, přičemž pro konkrétní osoby z toho

---

³⁰ KOLDINSKÁ, K. Legislativní zakotvení sociálních služeb v ČR. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, s. 35 - 37.

³¹ Ústava České republiky. Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž, čl. 3.

vyplývají jasné nároky.³⁴ Vzhledem k obsahu této práce a sociálním službám obecně je významným např. článek 1, kde je uvedeno, že: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“, popř. článek 3 odst. 1: „*Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“ a odst. 3: „*Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.*“³⁵ Dále také článek 7 odst. 2: „*Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.*“³⁶

Legislativní zakotvení sociálních služeb však není dáno pouze Ústavou ČR, Listinou základních práv a svobod, popř. Zákonem o sociálních službách, ale i dalšími zákony, které danou problematiku rozvíjejí. Jde např. o zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, a další, které souvisí s poskytováním sociálních služeb vymezené cílové skupině osob (rodině, dětem, cizincům, osobám se zdravotním postižením a dalším).

Lidská práva jsou občanům České republiky garantována i řadou mezinárodních úmluv, které Česká republika ratifikovala. Podle článku 10 Ústavy ČR: „*Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*“³⁷

---

³⁴ Srov. POSPÍŠIL, P.; HUTEČKA, K. Právo. In JANOUSHKOVÁ, K. (ED.) *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, s. 41 - 42.

³⁵ Čl. 1, čl. 3 odst 1 a odst. 3 Listiny základních práv a svobod. Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

³⁶ Tamtéž, čl. 7 odst. 2.

³⁷ Čl. 10 Ústavy České republiky.

Jde např. o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt OSN o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Dále můžeme zmínit Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, Úmluvu o právech dítěte, Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestání a Evropskou úmluvu o zabránění mučení a nelidskému a ponižujícímu zacházení.³⁸ Významná je i Evropská sociální charta, která zavazuje smluvní strany k tomu, aby přijaly vhodná opatření, která zaručí práva zakotvená v člancích, které ratifikovaly. „Dne 30. června 1993 Výbor ministrů Rady Evropy na 496. zasedání delegátů ministrů potvrdil, že Česká republika je považována za signatářský stát Evropské sociální charty.“³⁹

Je-li uvedeno hledisko lidských práv a svobod (pro sociální služby) v právním řádu, je nutné zmínit i institut veřejného ochránce práv, který byl ustanoven zákonem č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.⁴⁰ Veřejný ochránce práv (ombudsman) působí jako nestranný a nezávislý ochránce osob před jednáním institucí a úřadů uvedených v tomto zákoně. Z pohledu sociálních služeb jsou důležitou součástí jeho práce systematické návštěvy míst, kde se mohou nacházet osoby omezené na svobodě. Z těchto návštěv vypracovává zprávy o zjištění spolu s případnými návrhy k nápravě.⁴¹

---

³⁸ Srov. KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J; ŠLOSÁREK, J. Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví. In *Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, s. 28.

³⁹ MPSV. Evropská sociální charta (původní znění). In *Evropská sociální charta* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1218/esch.pdf>>.

⁴⁰ Srov. Veřejný ochránce práv. Zákon č. 349/1999 Sb. ze dne 8. prosince 1999, o veřejném ochránci práv. In *Zákon o veřejném ochránci práv* [online]. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-3-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.ochrance.cz/ombudsman/zakon.php>>.

⁴¹ Srov. POSPÍŠIL, P.; HUTEČKA, K. Právo. 2007, s. 44 - 46.

3.2 Sociální práce

V souvislosti se sociálními službami je potřeba zmínit i sociální práci, která se dle Tomeše (2001)⁴² realizuje zejména v sociálních službách, důležitým nástroji sociální politiky. Sociální služby zajišťující pomoc a podporu osobám v jejich sociálním začlenění nebo prevenci sociálního vyloučení (více v kapitole 3.1) potřebují sociální práci, která reaguje na praktické potřeby společnosti a vyvíjí se směrem k systematizované a organizované činnosti. Sociální práce je inspirována jinými disciplínami (psychologie, sociologie apod.), které modifikuje pro vlastní teorie a ty poté aplikuje v praxi. Vzhledem k tomu, že se metody její práce značně liší (např. dle cílové skupiny či země původu), neexistuje její jednotná a všeobecná definice.⁴³

Sociální práci vykonává sociální pracovník (více k jeho odbornosti v kapitole 4), který, jak Tomeš uvádí, je schopen navrhnout řešení pro fungování konkrétního člověka s ohledem na sociologii, psychologii, zdravotní vědu, právo a sociální politiku.⁴⁴ Tomešovo vymezení však zcela vynechává také potřebné znalosti filosofie, etiky a náboženství, které jsou nezbytnou součástí znalostí sociálního pracovníka a jím vykonávané sociální práce. Sociální pracovník by tedy měl mít alespoň základní znalosti filosofie, která pomáhá hledat odpověď na otázku povahy světa a člověka v něm (neaplikovat odpovědi pouze z psychologie či sociologie), rozumět a umět používat pojmy jako je etika, morálka, mravnost apod. a zároveň poskytovat plnou podporu druhým s ohledem na jejich náboženské přesvědčení. Je tedy zřejmé, že sociální pracovník potřebuje využívat veškerých disciplín a poznatků, které povedou ke komplexní péči o druhého. Tento posun v potřebě nutných znalostí sociálního pracovníka umožňuje pohlížet např. na lidskou důstojnost a lidská práva s větším

---

⁴² TOMEŠ, I. Sociální politika, sociální služby a sociální práce. 2001, s. 178 - 179.

⁴³ Srov. CHRENKOVÁ, M; SOBKOVÁ, H; VAJĎÁKOVÁ, Z. Metody sociální práce, sociální služby a standardy kvality v sociálních službách. In JANOUŠKOVÁ, K. (ED.) *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, s.11 – 12.

⁴⁴ TOMEŠ, I. Sociální politika, sociální služby a sociální práce. 2001, s. 180.

porozuměním než pouze z pohledu oborů uváděných Tomešem. I díky Zákonu o sociálních službách se sociální práce, a tím i sociální pracovník, který je povinen se vzdělávat, profesionalizuje, a to přesto, že stejně jako v jiných oborech i v sociální práci nepřevládá jednotné pojetí, ale řada různých přístupů. Dle Chrenkové, Sobkové a Vajďákové (2007)⁴⁵ je u nás nejvíce využívaný přístup orientovaný na klienta (Rogers), úkolově orientovaný přístup (Epstein) a systemický přístup (Úlehla).

V sociální práci se objevují i etické otázky, které souvisí s hodnotami sociální práce, které se mění v závislosti na sociálním, politickém a ekonomickém vývoji. Mravní zásady, které by však měl sociální pracovník dodržovat, jsou obsaženy např. v Etickém kodexu sociálních pracovníků, kde je mimo jiné uvedeno, že: „*Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.*“⁴⁶

3.3 Shrnutí

Sociální služby procházejí vývojem, který reflektuje přístup společnosti k osobám v nepříznivé sociální situaci. Represivní přístup, jenž byl dlouhou dobu součástí péče o potřebné, se stává neudržitelným, i vzhledem k oprávněnosti požadavku každého člověka na ochranu. Také prolínání sociálních služeb a zdravotní péče, kdy mohly být odůvodňovány restrikce vůči uživatelům zdravotní stránkou jejich

---

⁴⁵ CHRENKOVÁ, M; SOBKOVÁ, H; VAJĎÁKOVÁ, Z. Metody sociální práce, sociální služby a standardy kvality v sociálních službách. 2007, s. 20 – 21.

⁴⁶ Společnost sociálních pracovníků ČR. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY. In *Etický kodex* [online]. Praha: SSPČR, [cit. 2009-3-10]. Dostupné na WWW:<<http://sspcr.unas.cz/?q=node/13&PHPSESSID=aa05e959c878cf10a1d0ca817c27a464>.

stavu, je na ústupu. Na této „emancipaci“ sociálních služeb se podílí i sociální práce, jejímž prostřednictvím dochází k větší humanizaci a odbornosti sociálních služeb.

Přestože je moderní a „nový“ přístup k sociálním službám v ČR zakotven v řadě právních norem, důležitým mezníkem se stalo až přijetí Zákona o sociálních službách, který odkazuje směrem k dodržování lidských práv a svobod a zároveň k zachování lidské důstojnosti. Tímto zákonem se sociální služby stávají činností, jež svým nastavením posouvá práci s uživatelem k větší profesionalizaci a humanizaci. S tím je samozřejmě spojeno i nové vnímání restrikcí v sociálních službách, které nehledá své odůvodnění pouze v platné legislativě.

4 Poskytování sociálních služeb dle Zákona o sociálních službách

V předchozí kapitole jsme si částečně vymezili sociální služby a jejich vývoj, sociální práci apod. Jedním z výstupů bylo, že v současnosti poskytované sociální služby upravuje zejména Zákon o sociálních službách. V této kapitole uvedeme (na základě tohoto Zákona), kdo je to poskytovatel sociálních služeb, kdo se na poskytování podílí, pro koho jsou sociální služby určeny apod. Toto vymezení nám pomůže určit přesnější hranice pro poskytování sociálních služeb v dnešním pojetí. Termíny a pojmy zde uvedené mají podstatný význam pro další část diplomové práce.

Zákon o sociálních službách mimo jiné „*upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči*“.⁴⁷ Stanovuje také podmínky, které je potřeba splnit, aby mohlo dojít k vydání oprávnění k poskytování sociální služby, a zároveň určuje, že poskytovatel sociálních služeb (tedy ten, co sociální službu poskytuje) musí vycházet z individuálně určených potřeb, přičemž „*rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost*“⁴⁸ a „*sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob*“.⁴⁹ Toto zdánlivě jasné vymezení však v praxi naráží na možné limity související např. s cílovou skupinou klientů.

4.1 Druhy a formy poskytovaných sociálních služeb

Aby mohly být sociální služby poskytovány v náležitě kvalitě, jsou určeny druhy

---

⁴⁷ § 1 odst. 1 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁸ Tamtéž, § 2 odst. 2.

⁴⁹ Tamtéž.

poskytovaných sociálních služeb⁵⁰ (k nim se vážou již jednotlivé sociální služby⁵¹):

- **sociální poradenství**, které jsou povinni, jako základní sociální poradenství, zajistit všichni poskytovatelé sociálních služeb bez ohledu na registrovanou sociální službu; dále sem patří odborné sociální poradenství, které je vztaheno ke konkrétnímu okruhu osob,
- **služby sociální péče**, které pomáhají osobám zajistit jejich soběstačnost, případně důstojné prostředí a zacházení (do této kategorie patří i pobytové sociální služby),
- **služby sociální prevence**, jejichž cílem je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a zamezovat sociálnímu vyloučení osob.

Mimo to jsou stanoveny Zákonem o sociálních službách také formy poskytovaných sociálních služeb:⁵²

- **pobytové**, které jsou spojeny s ubytováním přímo v zařízeních sociálních služeb,
- **ambulantní**, za kterými osoba dochází, případně je doprovázena do nepobytových zařízení,
- **terénní**, které jsou poskytovány v přirozeném sociálním prostředí.

4.2 Osoba, které je sociální služba poskytována, a příspěvek na péči

Základem všech poskytovaných sociálních služeb je vždy osoba, které je služba poskytována.⁵³ Tím se nově nastavuje a posiluje postavení osoby jako důležitého

---

⁵⁰ Část třetí, Hlava I zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁵¹ Jednotlivé sociální služby patřící do těchto tří kategorií jsou uvedeny v přílohách na konci práce - v příloze č. I.

⁵² § 33 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁵³ Srov. Tamtéž, např. § 2, § 3, § 88, § 89, § 90, § 91.

partnera v oblasti sociálních služeb. Osoba přechází z role pasivního příjemce sociální služby (jak bylo uvedeno v kapitole 3) do aktivní spoluúčasti při volbě poskytovatele sociální služby. Významným přínosem je i zavedení smluvního vztahu mezi poskytovatelem a zájemcem o sociální službu. Tento smluvní vztah je ošetřen smlouvou o poskytnutí sociální služby, která musí obsahovat zákonem dané náležitosti a pro její uzavírání a právní vztahy z ní vzniklé se vychází z ustanovení občanského zákoníku.⁵⁴ Samozřejmě existují i osoby, které nejsou schopny samostatně uzavřít smlouvu (např. děti, lidé s hlubokým mentálním postižením, osoby s Alzheimerovou demencí apod.). V jejich případě za ně smlouvu uzavírá zákonný zástupce (např. u dětí), soudem stanovený opatrovník (pokud jsou zbaveni či omezeni ve způsobilosti k právním úkonům), nebo je může zastupovat „*obecní úřad obce s rozšířenou působností*“.⁵⁵ I v těchto případech je však nutné, aby byl nejprve zjištěn cíl a očekávání zájemce o službu (např. alternativní formou komunikace), přičemž smlouva o poskytnutí sociální služby poté zohledňuje jeho individuální potřeby.⁵⁶

Aby mohl člověk plně participovat na poskytované sociální službě, je důležité, aby smluvní vztah upravoval i podmínky finanční spoluúčasti uživatele sociální služby. Pokud vynecháme sociální služby poskytované zdarma (např. odborné sociální poradenství) můžeme konstatovat, že se uživatel podílí na úhradě jemu poskytnutých sociálních služeb. Má možnost si některé sociální služby zaplatit přímo z přiznaného příspěvku na péči. Zákon o sociálních službách uvádí, že: „*Příspěvek na péči (...) se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby za účelem zajištění potřebné pomoci.*“⁵⁷ Cílem tohoto příspěvku

---

⁵⁴ Srov. § 90, § 91 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ Tamtéž, § 91 odst. 6.

⁵⁶ Pozn. Mimo smluvní vztah může být sociální služba poskytována také na základě rozhodnutí soudu o nařízené ústavní výchově dítěti (týká se služby domov pro osoby se zdravotním postižením). Avšak ani v případě rozhodnutí soudu není poskytovatel povinen dítě přijmout. Je tedy zachována alespoň možnost volby poskytovatele, tedy jeho rozhodnutí, zda je schopen službu zajistit (srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů – zejména § 74 odst. 2).

⁵⁷ § 7 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

je tedy zlepšit osobám, které jsou závislé na pomoci jiné osoby, jejich postavení. Příspěvek se vyplácí těm, kteří potřebují pomoc, aby si z něho mohli hradit profesionální sociální službu, popř. ho použili k pokrytí nákladů při zajištění domácí péče. Výše této „dávky“ (rozmezí 2 000,- Kč – 11 000,- Kč) je dána nutným rozsahem péče, který daná osoba potřebuje, což posuzuje sociální pracovník a posudkový lékař.⁵⁸ Příspěvek na péči pozitivně posiluje postavení osoby na poli sociálních služeb - bez ohledu na možné zneužívání této „dávky“.

4.3 Cílová skupina a věkové kategorie klientů

Cílovou skupinu klientů sociálních služeb lze popsat jako osoby, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci, a je jim poskytována pomoc a podpora prostřednictvím určité sociální služby „za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení“.⁵⁹ Pokud jde o věkovou kategorii, lze říci, že jde o užší vymezení toho, komu poskytovatel sociální službu bude poskytovat.

Abyste mohla být poskytována sociální služba zajištěna v náležitě kvalitě, je nutné rozlišit (při registraci dané sociální služby) věkovou kategorii klientů i cílovou skupinu osob, kterým bude služba poskytována. Určení cílové skupiny a věkové kategorie klientů hraje roli např. pro směřování služby, vzdělávání zaměstnanců i možnosti odmítnout zájemce o službu. Při registraci sociální služby však často dochází k nepochopení, které cílové skupině klientů bude poskytovatel sociální službu poskytovat, popř. v jaké věkové kategorii.⁶⁰

4.4 Poskytovatel sociálních služeb

Je zřejmé, že sociální služby musí někdo poskytovat (poskytovatel sociálních služeb), a to s ohledem na zvolenou sociální službu ve vztahu k cílové skupině

---

⁵⁸ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁹ Tamtéž, § 3 písm. a).

⁶⁰ Jednotlivé věkové kategorie a cílové skupiny klientů jsou uvedeny v přílohách na konci práce - v příloze č. II.

a věkové kategorii klientů. Poskytovat danou sociální službu (dle Zákona o sociálních službách) lze pouze na základě oprávnění, tedy registrace (výjimkou je, jestliže poskytuje pomoc osoba blízká či jiná fyzická osoba, která tuto činnost nevykonává jako podnikatel, nebo jde o fyzickou či právnickou osobu, která je usazena v jiném členském státě Evropské unie).⁶¹ O udělení registrace pak rozhoduje příslušný krajský úřad, nebo MPSV. Rozhodnutí o registraci obsahuje uvedený druh poskytované sociální služby, cílovou skupinu osob a další náležitosti.⁶²

Poskytovatel, kterému bylo vydáno rozhodnutí o poskytované sociální službě, je mimo jiné povinen se řídit ustanoveními Zákona o sociálních službách a vyhláškou č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen Vyhláška č. 505/2006 Sb.⁶³). Významné je zejména dodržování kvality poskytovaných sociálních služeb prostřednictvím standardů kvality, jež jsou přílohou Vyhlášky č. 505/2006 Sb. Dále jde také o dodržování § 88, který např. v písm. c) uvádí, že je povinností poskytovatele sociálních služeb vytvářet takové podmínky, které umožní uživatelům naplňovat jejich lidská i občanská práva a zamezit střetu zájmů mezi uživatelem a poskytovatelem sociálních služeb, či § 89⁶⁴, týkajícího se opatření omezujících pohyb osob (více v kapitole 5 a 7).

Další a konkrétnější požadavky (jsou např. uvedeny u jednotlivých sociálních služeb v Zákoně o sociálních službách a Vyhlášce č. 505/2006 Sb.) na poskytovatele sociálních služeb vycházejí z druhu a formy poskytované sociální služby a okruhu osob, kterému je sociální služba poskytována. Požadavky

---

⁶¹ § 78, § 83, § 84 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁶² Srov. Tamtéž, § 81 odst. 2.

⁶³ Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁴ § 88, § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

na poskytovatele vztahující se k tématu restriktivní praxe v sociálních službách jsou rozvedeny v kapitole 5 a 7.

V souvislosti s termínem *poskytovatel sociálních služeb* se vyskytuje i pojem zřizovatel, který je za jeho práci zodpovědný. Zřizovatelem poskytovatelů sociálních služeb jsou v České republice zejména obce, kraje, MPSV či nestátní neziskové organizace.⁶⁵

4.4.1 Standardy kvality poskytovaných sociálních služeb

Poskytovatel sociálních služeb musí mimo jiné při své činnosti dodržovat standardy kvality sociálních služeb, které jsou součástí přílohy č. 2 Vyhlášky č. 505/2006 Sb. (dále jen Standardy).⁶⁶

Standardy byly MPSV tvořeny v letech 2000 – 2002, kdy byla jejich použitelnost ověřována v praxi. Zároveň byly doplňovány a poměřovány se standardy jiných evropských zemí (např. Velké Británie či Rakouska). Prostřednictvím Standardů byly poprvé v historii České republiky formulovány požadavky, jež představují jakési minimum, které lidé očekávají od dobrých sociálních služeb.⁶⁷ Tím, že se toto minimum (po určitých úpravách) včlenilo do Zákona o sociálních službách a Vyhlášky č. 505/2006 Sb., staly se Standardy závazným právním předpisem, který určuje, co každý registrovaný poskytovatel sociální služby musí splňovat.⁶⁸ Současná legislativa uvádí výčet Standardů, které

---

⁶⁵ Srov. MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Úvod. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby : Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, s. 12 – 15.

⁶⁶ Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

⁶⁷ Srov. JOHNOVÁ, M. *Jaký význam mají Standardy kvality sociálních služeb pro nestátní neziskové organizace? Co jim přinášejí?* [online]. Praha: Spiralís, o.s., posl. aktualizace 13.5.2008 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://209.85.129.132/search?q=cache:KamuIEsbZ00J:www.spiralis-os.cz/DF2003_download_standartysocsluzeb.doc+Standardy+kvality+v+brit%C3%A1nii&hl=cs&ct=clnk&cd=2&gl=cz&client=firefox-a>.

⁶⁸ Srov. *Vzdělávání v zavádění Standardů kvality sociálních služeb. Druhé standardy kvality sociálních služeb*. In *Standardy kvality* [online]. Praha: sqss.cz, [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <<http://www.sqss.cz/cz/redakce/standardy-kvality/druhoje-standardy-kvality-socialnich-sluzeb/r57>>.

dále stanovují jednotlivá kritéria, jejichž naplňování je zásadní či nezásadní⁶⁹ (nezásadní však neznamená, že by na ně měl poskytovatel rezignovat, ale jde o doporučení, které je nutné brát v potaz). Je potřeba říci, že Standardy, které se týkají všech sociálních služeb, jsou formulovány obecně, což je však opodstatněné vzhledem k nutnosti použít je pro jakoukoli sociální službu.

V dnešním pojetí jsou tedy Standardy souborem daných kritérií, která definují úroveň poskytované kvality sociální služby v oblasti vztahů poskytovatele a zájemce o službu, uživatele služby, zaměstnanců popř. dalších osob.⁷⁰ Jejich účelem a cílem je stanovit, jak má kvalitní služba vypadat, zvýšit kvalitu služby, zajistit ochranu práv a svobod uživatelů, podporovat přirozené zdroje, vycházet z individuálních potřeb uživatelů, vymežit rizikové situace, plánovat, kam bude služba směřovat (třeba i ke zrušení) a další. Můžeme tedy říci, že umožňují garantovat kvalitu služby dle předem definovaných a měřitelných parametrů. Podstatným prvkem je, že jejich zavádění v organizaci je úkolem poskytovatele sociální služby společně s osobami, které se na poskytování dané služby podílejí.⁷¹ Z toho vyplývá, že jde o krok, který podporuje nejenom zodpovědnost uživatele, ale i poskytovatele, který je veden k přehodnocování přístupů a efektivnímu plánování dané sociální služby. Kromě toho hrají Standardy nezastupitelnou roli při zvyšování společenského uznání sociálních služeb a pracovníků, kteří je poskytují.

Naplňování Standardů je procesem, tedy tím, co umožňuje poskytovateli neustále reagovat na změny. Tento proces v podstatě prokazuje vlastní kvalitu služby, což i vzhledem k tomu, že poskytování sociálních služeb vymezuje zejména smluvní vztah mezi poskytovatelem a uživatelem, je důležitým prvkem. Proces, který zavádění Standardů provází, je také možným prostorem pro diskusi

---

⁶⁹ Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

⁷⁰ Srov. CHRENKOVÁ, M; SOBKOVÁ, H; VAJĎÁKOVÁ, Z. Metody sociální práce, sociální služby a standardy kvality v sociálních službách. In JANOUŠKOVÁ, K. (ED.) *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, s. 35 - 36.

⁷¹ Srov. Příloha č. 2 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

a umožňuje postupovat směrem k profesionalizaci a humanizaci sociálních služeb. Zákonné ověřování naplňování Standardů u poskytovatele je předmětem inspekci.

Standardy kvality sociálních služeb:⁷²

1. Cíle a způsoby poskytování sociální služby
2. Ochrana práv osob
3. Jednání se zájemcem o sociální službu
4. Smlouva o poskytování sociální služby
5. Individuální plánování průběhu sociální služby
6. Dokumentace o poskytování sociální služby
7. Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby
8. Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje
9. Personální a organizační zajištění sociální služby
10. Profesní rozvoj zaměstnanců
11. Místní a časová dostupnost poskytované sociální služby
12. Informovanost o poskytované sociální službě
13. Prostředí a podmínky
14. Nouzové a havarijní situace
15. Zvyšování kvality sociální služby

4.4.2 Ověřování kvality poskytovaných sociálních služeb

„Inspekce kvality sociálních služeb má v systému sociálních služeb nezastupitelné postavení při sledování a kontrole kvality služeb poskytovaných registrovanými poskytovateli sociálních služeb. Hlavními cíli inspekce kvality je zajištění ochrany zájmů osob, kterým jsou sociální služby poskytovány, vůči neodborným nebo jinak nedostatečným postupům při poskytování služeb a podpora rozvoje kvality služeb u každého poskytovatele.“⁷³

---

⁷² Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

⁷³ Středočeský kraj. Inspekce poskytování sociálních služeb. In *Sociální služby* [online]. Praha: Středočeský kraj, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/socialni-oblast/socialni-sluzby/inspekce/>>.

Kvalita poskytovaných sociálních služeb je ověřována pomocí Inspekce kvality poskytování sociálních služeb (dále jen Inspekce), které stanovuje Zákon o sociálních službách. Inspekce jsou zmíněny přímo v § 97, § 98 a § 99⁷⁴ a jsou prováděny u poskytovatelů sociálních služeb. Přímo na místě poté zjišťují naplňování kvality poskytované sociální služby. Konkrétně jsou ověřovány podmínky stanovené pro registraci poskytovatelů (nejde-li o poskytovatele, u kterého se registrace podle § 84⁷⁵ nevyžaduje); plnění povinností poskytovatele stanovené v § 88 a § 89⁷⁶ (který se týká opatření omezujících pohyb osob) a kvalita poskytovaných sociálních služeb (prostřednictvím Standardů). Inspekční tým tvoří nejméně 3 členové (alespoň jeden člen týmu je zaměstnancem kraje, popř. MPSV⁷⁷) a je dobré, aby byl inspekční tým doplněn o registrované externí inspektory, kteří mají s danou sociální službou zkušenost. Z inspekce je nakonec vyhotoven písemný zápis a v případě, že zjištěné nedostatky spočívaly např. v neplnění Standardů (ve kterých se promítá významnou měrou i možné porušování práv uživatelů – viz např. standard č. 2 – Ochrana práv osob) a k nápravě v rámci uložených opatření nedošlo, je registrující orgán oprávněn podle § 82 odst. 3⁷⁸ zrušit registraci kontrolovaného poskytovatele sociálních služeb.

Při kontrole se zjišťuje (studium dokumentace, rozhovory s uživateli a pracovníky, pozorování apod.), nakolik jsou naplňována např. lidská práva a základní svobody uživatelů a zachována jejich lidská důstojnost. Již z přípravných inspekcí, které byly prováděny na základě dobrovolnosti v souvislosti s ověřováním zavádění Standardů od roku 2002, vyplynuly závažné nedostatky ve fungování zařízení ústavní sociální péče. Kritika obsahovala i konstatování, že: „*V České republice nejsou dostatečně vytvářeny podmínky*

---

⁷⁴ § 97, § 98 a § 99 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ Tamtéž, § 84.

⁷⁶ Tamtéž, § 88 a § 89.

⁷⁷ Tamtéž, § 98 odst. 3.

⁷⁸ Tamtéž, § 82 odst. 3.

pro ochranu lidských práv a důstojnosti obyvatel zařízení sociální péče.“⁷⁹

4.4.3 Okruh pracovníků v sociálních službách

Aby mohl poskytovatel naplňovat výše uvedené požadavky pro zajištění kvality poskytované sociální služby, je zřejmé, že okruh pracovníků v sociálních službách by toho měl být schopen dosáhnout. Zákon o sociálních službách přichází s důležitou novinkou, kterou jsou uváděné předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách. Ve vymezeném okruhu pracovníků stojí na prvním místě sociální pracovník, který má v § 110⁸⁰ stanovenou odbornou způsobilost k vykonávání této profese. Sociálním pracovníkem se může stát pouze člověk, který má vzdělání minimálně vyšší odborné (mimo výjimky uvedených v Zákoně o sociálních službách). Sociální pracovník poté vykonává např. „*sociální šetření, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti,(...) sociální poradenství a sociální rehabilitace*“.⁸¹ Vymezení odbornosti sociálního pracovníka posunuje sociální služby a sociální práci směrem k jejich větší samostatnosti a profesionalitě.

Kromě sociálních pracovníků se na další odborné činnosti podílejí i *pracovníci v sociálních službách*, kteří vykonávají přímou obslužnou péči, základní výchovnou nepedagogickou činnost, pečovatelskou činnost a pod dohledem sociálního pracovníka i činnosti uvedené v § 116 odst. 1 písm. d).⁸² Další osoby, které vykonávají odbornou činnost v sociálních službách, jsou také zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci. Dále se na poskytování sociálních služeb podílejí i odborní pracovníci (např. psychologové či teologové), kteří přímo poskytují sociální služby (u těchto pracovníků se za odbornou kvalifikaci

---

⁷⁹ OSZSP ČR. *Sociální služby poskytované v ústavních zařízeních* [online]. Praha: Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://osz.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/09_2003/služby.html>.

⁸⁰ § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁸¹ Tamtéž, § 109.

⁸² Tamtéž, § 116.

považuje „*vysokoškolský stupeň vzdělání*“⁸³).

Vzhledem k náročné práci s klienty jsou pracovníci často stavěni před dilema, které pro ně představuje volbu mezi stejně nevhodnými možnostmi.⁸⁴ Pracovníkům, kteří jsou zodpovědni za kvalitu poskytované sociální služby klientům není vždy zřejmé, jak a kdy je třeba zasáhnout a zajistit tak ochranu uživatele. Např. pokud se klient rozhodne jít ven a pracovník ví, že toho není schopen, má na výběr buď jej pustit, s rizikem úrazu klienta, nebo jej omezit v pohybu a porušit tak jeho práva. Volbou mezi stejně nevhodnými možnostmi tedy může docházet k porušování lidských práv i lidské důstojnosti uživatele. Je tedy nutné, aby pracovník těmito situacím předcházel společně s klientem, kterého je potřeba podporovat při odstraňování překážek v jeho životě s vědomím toho, že určitá míra rizika k našemu životu patří. Při řešení problematických situací je nutná nejenom spolupráce pracovníka s klientem, ale i práce v týmu či supervize a podpora kvalifikovaného odborníka. I vzhledem k výše uvedenému je patrné, že požadavek na vzdělání, dovednosti a kompetence pracovníků je třeba brát vážně.

4.5 Shrnutí

Zákon o sociálních službách stanovuje, komu jsou sociální služby poskytovány a jaké podmínky musí poskytovatel splnit, aby byl oprávněn službu poskytovat. Zároveň určuje, za jakých podmínek je možné uvažovat o kvalitně poskytované sociální službě. Je vytvořen systém Standardů, který přes své obecné vymezení nastavuje hranice toho, co je potřeba zajistit. Ověřování plnění těchto požadavků sice přísluší Inspekci, ale vzhledem k tomu, že sociální služby jsou vymezeny zejména smluvním vztahem, je úroveň určována i zájmem potenciálních klientů. Vzhledem k tomu, že některá ustanovení Zákona o sociálních službách jsou

---

⁸³ OSZSP ČR. *Odborná způsobilost pracovníků v sociálních službách po stabilizaci veřejných rozpočtů* [online]. Praha: Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://osz.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/11_2007/29.html>.

⁸⁴ Srov. MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004, s. 36 – 38.

obecná a nejasná, což se týká i restrikcí a restriktivních opatření nebo zachování lidské důstojnosti osob (tento obrat zákon používá, aniž by jej zdůvodnil), je nutné neustále uvnitř sociální služby pracovat na zlepšení a vymezení rizikových situací, které se vztahují k omezování lidských práv uživatelů.

5 Pojem restrikce v kontextu sociálních služeb

Během historického vývoje byla vůči potřebným osobám často užívána represivní opatření. Jak jsme již uvedli, znamenal v tomto vývoji významnou změnu rok 1948, kdy byla OSN deklarována důstojnost každého lidského života, z čehož vyplývá, že člověk má nárok na ochranu a nejde tedy již o pouhý „dar“ společnosti. I sociální služby tak můžeme přestat vnímat jako něco, co společnost může poskytovat. Stávají se nárokem na ochranu každého člověka. Naše společnost však prochází změnou pohledu na lidská práva a lidskou důstojnost osob, které jsou v nepříznivé sociální situaci, až po roce 1989. Zákon o sociálních službách z roku 2006 jasně uvádí, že je potřeba zachovávat lidskou důstojnost a dodržovat lidská práva a základní svobody uživatelů.⁸⁵

Jak bylo řečeno již v úvodu práce, pojem restrikcí, který je v souvislosti se sociálními službami používán, není jasně vymezen, resp. nemá jasnou ohraničenost. To samozřejmě může znamenat rozdílnou praxi v použití restriktivních opatření. V této kapitole se tedy pokusíme popsat, co pojem restrikce v sociálních službách znamená. Konkrétnímu pohledu na opodstatněnost restrikcí a používaných restriktivních opatření v sociálních službách (v souvislosti s lidskými právy) bude věnován prostor až v kapitole 7.

5.1 Pojem restrikce, restriktivní opatření

Pojem restrikce vysvětluje slovník cizích slov jako: „*Omezení, okleštění, snížení, zmenšení počtu, výhradu.*“⁸⁶ Lze ho tedy vztáhnout k omezujícím opatřením nebo k jednání, které můžeme vnímat jako omezující. Pokud bychom o restrikci (omezení) hovořili obecně, dá se říci, že restrikce patří k našemu každodennímu životu. Jde např. o restrikce ve smyslu omezení trhu, snížení (omezení) hluku apod. Problematickými se stávají ty situace, ve kterých dochází vlivem restrikce,

---

⁸⁵ Srov. § 2 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁶ ABZ.cz.: slovník cizích slov. Restrikce. In *Slovník cizích slov* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov - on-line hledání, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW:< <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/restrikce>>.

jež se uskutečňuje prostřednictvím restriktivního opatření (omezující opatření), k omezování našich lidských práv, která „*mají bezprostřední souvislost s bytím člověka, proto jsou nezadatelná a nedotknutelná*“.⁸⁷

V této chvíli se dostáváme k problematice opodstatněnosti a odůvodnitelnosti restrikcí a restriktivních opatření, resp. jejich použití. Všichni jsme součástí společnosti, žijeme v sociálních vztazích a naše jednání se dotýká druhých. V této společnosti existuje i svoboda jiných lidí a člověk tak musí omezit svou svobodu z pohledu svobody jiných. „*Každý člověk má nalézat hranice svobody ve svobodě druhého*.“⁸⁸ Významnými se jeví ty situace, ve kterých je třeba určit, kde končí má svoboda a začíná svoboda druhých. Ve skutečnosti tedy, i přes vyjádření svobody určitými právy, ji nelze vykonávat bez toho, aniž bychom nezasahovali do práv druhých. Je však otázkou, jak ochránit práva těch, kteří jsou v nepříznivé sociální situaci, popř. jde-li o osoby se specifickými potřebami (např. s mentálním postižením). Z pohledu našich „moderních“ sociálních služeb lze pozitivně hodnotit vymezení toho, kdo sociální služby může poskytovat a co má zajistit s ohledem na cílovou skupinu klientů a jednotlivce (tj. uživatele sociální služby). Stanovují se tedy mantinely pro použití restrikcí (omezení) a restriktivních opatření (omezujících opatření) v sociálních službách.

5.2 „Vznik“ problematiky restrikcí a restriktivních opatření v moderních sociálních službách v České republice

Podle Kulichové (2006)⁸⁹ je ve zvýšené míře na problematiku restriktivních opatření upozorňováno od roku 1989, kdy Česká republika opakovaně čelila

---

⁸⁷ Život z víry: Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. Překlad: Jindřich Šrajer, Marta Rynešová, Vladimír Feldmann. 2. vyd. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2005, s. 76.

⁸⁸ GERLOCH, A. *Teorie práva*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2001, s. 249.

⁸⁹ KULICHOVÁ, R. Příloha VI – Problematika restriktivních opatření v České republice. In HAICL, M. a kol. *Osobní asistence jako alternativa klecových a síťových lůžek*. Praha: Středočeský kraj, 2006, s. 50-52.

kritice evropských států za používání restriktivních opatření v zařízeních poskytujících sociální, zdravotní a psychiatrické služby. První opravdu vážná kritika vzešla od Evropského výboru pro zabránění mučení a nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání, který v roce 2002 navštívil v České republice některé ústavy sociální péče a psychiatrické léčebny. Výstupem z těchto návštěv bylo konstatování, že dochází ke zneužívání restrikcí (restriktivních opatření), a to konkrétně klecových a síťových lůžek. Byla tedy vyvolána diskuse o používání restriktivních opatření v České republice, k níž přispěly i reportáže o poměrech v českých ústavech. Česká republika začala na toto téma reagovat od roku 2002 prostřednictvím MPSV, které v červnu 2004 vydalo metodický pokyn, označující použití klecových lůžek v zařízeních sociálních služeb za nepřijatelné a použití klecových lůžek opatřených sítí za přípustné jen v mimořádných situacích. V říjnu 2005 vešla v účinnost novela zákona o sociálním zabezpečení č. 218/2005 Sb. (od 1. 1. 2007 byla nahrazena Zákonem o sociálních službách), která označila užívání prostředků omezujících pohyb osob za nepřijatelné, s výjimkou případů přímého ohrožení zdraví a života uživatelů nebo zdraví a života jiných osob, a to pouze po dobu nezbytně nutnou.⁹⁰ Dále tato novela stanovila povinnost evidence těchto omezujících prostředků a požadavek souhlasu lékaře (v komentáři k této novele MPSV uvedlo, že používání restriktivních opatření vůči uživatelům sociálních služeb má svůj původ v poskytovaných službách ústavní péče, kde byly mnoho let bez zjevné kontroly používány různé omezující prostředky, které zabránily uživateli svobodně a bez omezení se pohybovat). Tato omezující opatření byla rozlišena na prostředky mechanické (kurty, izolační místnosti, klecová lůžka apod.), fyzické (úchopy apod.) a chemické (neuroleptika apod.).⁹¹

Kulichová dále uvádí, že v praxi je možné sledovat nahrazování jednoho restriktivního opatření jiným „povoleným“ typem, u kterého však bude stále

---

⁹⁰ Srov. MPSV. Problematika restriktivních opatření. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1087>>.

⁹¹ Srov. KULICHOVÁ, R. Příloha VI – Problematika restriktivních opatření v České republice. 2006, s. 51 - 52.

sporné, jestli je vůči klientovi „humánnější (např. zvýšená medikace)“.⁹² Problematiku restrikce tedy nelze zúžit pouze na výše vyjmenované situace, protože za omezení je možné považovat např. i izolaci klienta na pokoji.⁹³

Změnu v pohledu na restrikce přináší Zákon o sociálních službách, který např. v § 89 ošetřuje problematiku opatření omezujících pohyb osob, tedy součásti restriktivních opatření. „*Problematikou ochrany práv uživatelů včetně zajištění svobody pohybu a pobytu se v rámci zákona o sociálních službách zabývá také § 88 Povinnosti poskytovatelů sociálních služeb, § 97 - § 99 Inspekce kvality sociálních služeb a § 107 - § 108 Správní delikty.*“⁹⁴

5.3 Restrikce a restriktivní opatření v Zákoně o sociálních službách a Vyhlášce č. 505/2006 Sb.

V kapitole 4 jsme uvedli, že Zákon o sociálních službách určuje podmínky pro poskytování sociální služby, včetně ochrany práv uživatelů. Popíšme si, jak tento zákon, popř. Vyhláška 505/2006 Sb., na problematiku restrikcí a restriktivních opatření pohlíží.

Pojmy jako restrikce či restriktivní opatření se ve zmíněných dokumentech nevyskytují. Jediné ustanovení, které se cíleně tématu dotýká, je „§ 89 *Opatření omezující pohyb osob*“.⁹⁵ V tomto paragrafu je uvedeno, že při poskytování sociálních služeb lze používat opatření omezující pohyb uživatelů pouze v případech přímého ohrožení jejich života či jiných fyzických osob a to za užití postupu vymezeného zákonem. Tato opatření můžeme použít jen tehdy, pokud selhala jiná opatření, která by tomuto omezení předešla (např. slovní zklidnění situace). Je tedy třeba těmto situacím předcházet vhodnými metodami

---

⁹² KULICHOVÁ, R. Příloha VI – Problematika restriktivních opatření v České republice. 2006, s. 52.

⁹³ Srov. Tamtéž s. 52.

⁹⁴ MPSV. Problematika restriktivních opatření. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1087>>.

⁹⁵ § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

a informovat uživatele, že vůči němu může být použito opatření omezující jeho pohyb. Mezi omezující opatření (dle § 89) pak patří pouze fyzické úchopy, umístění osoby do místnosti zřízené k bezpečnému pobytu, popř. lze na základě ordinace lékaře použít léky. O použití těchto opatření je nutné vést evidenci a informovat např. zákonného zástupce uživatele.⁹⁶ Je tedy určeno, co můžeme konkrétně považovat za opatření omezující pohyb osob a jak při jeho použití postupovat. K § 89 vydalo MPSV doporučený postup pro používání opatření omezujících pohyb osob, kde je např. uvedeno, že: „*Místností zřízenou k bezpečnému pobytu se rozumí prostor upravený takovým způsobem, že při jeho užití člověkem, který ohrožuje svoje zdraví a život nebo zdraví a život jiných osob, nedojde k jeho zranění, ale uklidnění.*“⁹⁷ (Nejde tedy v žádném případě již o klecové nebo síťové lůžko). Dále MPSV k § 89 uvádí, že: „*Český právní řád vychází z principu, že osobní svoboda každého je zaručena, proto zásahy do osobní svobody lze činit pouze v případech a za podmínek výslovně zákonem vyjmenovaných.*“⁹⁸ Způsob použití opatření omezujících pohyb osob (dle § 89) v sociálních službách zjišťují Inspekce.

Kromě zmíněného § 89 se v Zákoně o sociálních službách také uvádí, že je potřeba zachovávat lidskou důstojnost a zajišťovat dodržování lidských práv a základních svobod uživatelů sociální služby. Zároveň má poskytovatel sociální služby povinnost podporovat naplňování lidských i občanských práv a zamezit střetům zájmů mezi ním a uživatelem.⁹⁹ Také ve standardu č. 2 – *Ochrana práv osob* je uvedeno, že poskytovatel má mít písemně zpracovaná pravidla pro předcházení situacím, ve kterých by mohlo dojít k porušení lidských práv a základních svobod, včetně toho, jak postupovat, pokud k tomu dojde. Dle tohoto

---

⁹⁶ Srov. § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁷ MPSV. Doporučený postup Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro používání opatření omezující pohyb osob. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5532/doporučeny_postup.pdf>.

⁹⁸ MPSV. Problematika restriktivních opatření. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1087>>.

⁹⁹ Srov. § 2odst. 2 a § 88 písm. c) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

standardu musí poskytovatel vymezovat také střety zájmů mezi ním a uživatelem, včetně pravidel pro řešení těchto situací. Významná je i povinnost daná standardem č. 5 – *Individuální plánování průběhu sociální služby*, kde je uvedeno, že poskytovatel plánuje společně s uživatelem průběh poskytované služby s ohledem na osobní cíle a možnosti uživatele.¹⁰⁰

Je nezbytné znovu zopakovat, že důležitým pro ochranu práv uživatele je také smluvní základ poskytované sociální služby, který určuje, že vstup do sociální služby je dobrovolný (mimo dětí s nařízenou ústavní výchovou ve službě domov pro osoby se zdravotním postižením – viz. kapitola 4). Z tohoto smluvního vztahu vyplývá, že uživatel společně s poskytovatelem ve smlouvě ošetřují oblasti, které je třeba předem projednat, např. rozsah poskytování sociální služby, popř. ujednání o dodržování vnitřních pravidel včetně výpovědních důvodů (§ 90, § 91¹⁰¹).

Poskytovatel by měl také chápat, že na zachování lidské důstojnosti a dodržování lidských práv není možné rezignovat ani v případech, kdy je složité zajistit odpovídající prostředí vzhledem k nedostačujícím technickým či personálním podmínkám dané sociální služby (více v kapitole 7).

5.4 Posun ve vnímání problematiky restrikce a restriktivních opatření v sociálních službách

V rámci problematiky restrikcí a restriktivních opatření není vždy jasné, o jakých situacích můžeme hovořit jako o restriktivních (omezujících), resp. kdy jsou (ne)odůvodnitelné. Nejednoznačnost definice restriktivních opatření v sociálních službách pak může vést k obecným proklamacím o zachování lidské důstojnosti a lidských práv a základních svobod uživatelů. Zároveň se ošetření restrikcí v sociálních službách po roce 1989 omezuje pouze

---

¹⁰⁰ Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

¹⁰¹ § 90, § 91 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

na situace související s omezením svobody pohybu uživatele (a to včetně ustanovení Zákona o sociálních službách). Jak jsme však uvedli, prostřednictvím restrikcí a restriktivních opatření může docházet (i v sociálních službách) k omezování lidských práv. Zúžení problému pouze na ošetření situací souvisejících s omezením práva na svobodný pohyb uživatele nezohledňuje i další lidská práva a svobody, které jsou uvedeny např. v Listině základních práv a svobod.¹⁰² Problematické je také odlišení restriktivních opatření a opatření, která jsou uskutečňována v zájmu „zachování“ zdraví uživatelů sociální služby.

Praxe ukazuje, že problematiku restriktivních opatření neřeší Zákon o sociálních službách dostatečně a poskytovatelé sociálních služeb se potýkají se stanovením toho, co do restriktivních opatření patří, či jak na ně pohlížet. Tento problém se snaží řešit i MPSV, které vytvořilo v roce 2008 „*Panel expertů k problematice restriktivních opatření v rámci poskytování sociálních služeb*“¹⁰³ (dále jen Panel). Tento Panel byl vytvořen jako poradní orgán MPSV rozhodnutím ministra č. 25/2008, s cílem posoudit, zda je řešení stavu restriktivních opatření (nejen tedy opatření omezujících pohyb osob) v České republice dostatečné a navrhopat oblasti a možnosti vylepšení. Jedním z výstupů tohoto Panelu by mělo být vymezení restriktivních opatření a ochranných opatření včetně vzájemných hranic. Mezi členy Panelu jsou experti v problematice restriktivních opatření v sociálních službách.¹⁰⁴ Přestože výstupy z Panelu nejsou prozatím veřejné, poskytla (pro tuto práci) jedna z členek (Mgr. Romana Kulichová, odbor sociálních věcí Krajského úřadu Středočeského kraje) „pracovní“ definici restriktivních opatření a ochranných opatření

---

¹⁰² Listina základních práv a svobod.

Dostupné na WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

¹⁰³ MPSV. Panel expertů k problematice restriktivních opatření v rámci poskytování sociálních služeb. In *Problematika restriktivních opatření* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5861>>.

¹⁰⁴ Seznam členů Panelu je uveden v přílohách na konci práce – v příloze č. IV.

v sociálních službách:

„Restriktivní opatření – jakékoliv opatření, v důsledku kterého dochází k omezení základních práv a svobod člověka.

Restriktivní opatření v sociálních službách:

Základní znaky:

- *omezuje základní práva a svobody člověka*
- *lze použít v případech a způsobem daným zákonem*
- *lze použít jen v případě skutečné a aktuálně hrozící újmy na životě a na zdraví*
- *nebezpečí, které člověku hrozí, je větší než újma, která je použitím restrikce způsobena*
- *lze použít jen v případě, že ostatní metody selžou nebo nestačí*

Ochranné opatření – opatření uložená v rámci léčby, jejichž účelem je ochrana zdraví člověka.“¹⁰⁵

Ve zmíněných definicích je zřejmý posun v chápání smyslu restriktivních opatření v sociálních službách. Jde tedy až o poslední možnost, která by v souvislosti s poskytovanou sociální službou měla nastat. Zároveň se ochranné opatření podle Kulichové vztahuje spíše ke zdravotní péči, která, přestože může být součástí péče sociální, není tím primárním, co by měla sociální služba poskytovat. Jednoznačné rozlišení mezi restriktivním a ochranným opatřením však z této definice nevyplývá, protože zmíněné restriktivní opatření v sobě nese i definované opatření ochranné.

5.5 Shrnutí

Úkolem, který jsme si v této kapitole stanovili, bylo vymezit pojem restrikce v sociálních službách. Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že restrikce,

---

¹⁰⁵ KULICHOVÁ, R. *RE: Restrikce* [elektronická pošta]. Message to: Vladislav Fryč. 10. Březen 2009 [cit. 11. 3. 2009]. Osobní komunikace.

resp. restriktivní opatření ve smyslu omezujících opatření, jsou součástí poskytovaných sociálních služeb.

Přestože z pohledu poskytovatelů mohou být restrikce a restriktivní opatření zužována pouze na problematiku opatření omezujících pohyb osob (dle § 89¹⁰⁶), nelze opomíjet ani další lidská práva a lidskou důstojnost uživatelů. V dalším textu tedy vymezíme **restrikce** v sociálních službách jako jakýkoliv stav (omezení), který nerespektuje lidskou důstojnost uživatele sociálních služeb a omezuje jej neopodstatněně v jeho lidských právech. Restriktivní opatření jsou tedy taková omezující opatření, která neberou ohled na lidskou důstojnost uživatele a prostřednictvím kterých k omezení jeho lidských práv v dané sociální službě dochází.

Pokud jde o pojem **ochranná opatření**, je potřeba rozlišit, zda jsou součástí restriktivního opatření (tedy restrikce) v dané sociální službě, pak by šlo o opatření, které by spadalo do podmnožiny restrikcí, resp. restriktivního opatření, nebo zda jde o předcházení případné restrikci za spoluúčasti uživatele sociální služby.

---

¹⁰⁶ § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

6 Lidská důstojnost a lidská práva v souvislosti s restrikcemi v sociálních službách

V předchozích kapitolách byla opakovaně zmiňována lidská práva a zachování lidské důstojnosti (již ve druhé kapitole bylo naznačeno, že pohled pracovníků na uživatele sociálních služeb může být ovlivněn nejasností těchto pojmů). Cílem této kapitoly je tedy objasnit, co tyto pojmy znamenají pro restrikce v sociálních službách. Zároveň se pokusíme nastínit rozdíl mezi lidskými právy a způsobilostí k právním úkonům, která je běžně za lidská práva zaměňována.

6.1 Lidská důstojnost

Zákon o sociálních službách uvádí, že: „*Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob.*“¹⁰⁷ Přestože se pojmu lidská důstojnost běžně užívá (nejen v sociálních službách) a jde o pojem s dlouhou filosofickou historií, není v rámci právní, politické nebo vědecké diskuse jasně definovaný.¹⁰⁸

V pohledu na lidskou důstojnost se uplatňují dva přístupy - inherentní pojetí, kdy lidská důstojnost vyplývá z podstaty lidského bytí a náleží člověku již předem „od narození“, a pojetí, které vychází z kontingentního pohledu, jenž odvozuje lidskou důstojnost až od kvalit člověka, jeho ceny, výkonu, postavení apod.¹⁰⁹ (některý život pak může být považován za bezcenný¹¹⁰). Pokusme se zdůvodnit, proč je potřeba o lidské důstojnosti uvažovat v inherentním pojetí a co to pro nás znamená.

Diskuse o lidské důstojnosti probíhala již od starověku. Avšak

---

¹⁰⁷ § 2 odst. 2. zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁸ Srov. WIKIPEDIA. *Dignity* [online]. Wikipedia.org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-30]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Dignity>>.

¹⁰⁹ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Časopis Sociální práce*, 2006, roč. 2, s. 110.

¹¹⁰ Srov. Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia. In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002, s. 59.

až křesťanská tradice, která přebírá ideu lidské důstojnosti od stoiků, do ní vnáší nový obraz. Křesťanské pojetí vychází z toho, že v Kristu se Bůh stal člověkem a tím Bůh vyhlásil své rozhodnutí jednat s námi jako se sobě rovným. **Každý** z nás bez ohledu na rasu, příslušnost apod. „*je dítětem Boha Otce a má právo na stejná boží zaslíbení*“.¹¹¹ To je základ rovnosti všech lidí a základ lidských práv. Ondok (1999)¹¹² k tomu uvádí, že člověk byl stvořen k Božímu obrazu, a proto je schopen nalézat pravdu a má svědomí. Princip lidské důstojnosti je poté „*kritériem při většině etických rozhodování*“,¹¹³ které je potřeba mít na paměti při posuzování, zda zásah vůči druhým osobám je opodstatněný. V naší důstojnosti, která nás odlišuje od všech jiných pozemských bytostí, tedy zakoušíme zodpovědnost, kterou máme jak za sebe, tak i za druhé. V tomto setkání s druhými pak poznáváme, že naše svoboda není jen pouhý individualismus či sobectví, ale že svobodná rozhodnutí jsou naše rozhodnutí, za která neseme zodpovědnost. Svoboda tedy „*nalézá své možnosti a omezení ve svobodě druhého, v jeho náklonnosti, lásce, důstojnosti a právech*“.¹¹⁴

V novověku, kdy dochází k sekularizaci společnosti, se mění pohled na člověka – začíná být vnímán jako rozumná bytost, které z tohoto důvodu přísluší důstojnost. Důstojnost člověka je pak znakem, který přísluší každému členu lidského rodu bez výjimky a „*morálně vyžaduje bezpodmínečnou úctu*“.¹¹⁵ Stává se základem pro deklarovanou a do ústav začleněnou rovnost všech lidí, kdy každému člověku jako osobě přísluší důstojnost bez ohledu na jeho rasu, náboženství, postavení, pohlaví, stav vývoje či zdraví.¹¹⁶ Důležitý pohled

---

¹¹¹ BOTEK, L. Prameny lidských práv a jejich výkon z pohledu křesťanů. In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002, s. 142.

¹¹² ONDOK, J. P. *Bioetika*. Svitavy: Trinitas, 1999, s. 52.

¹¹³ Tamtéž, s. 52.

¹¹⁴ Srov. Život z víry: *Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. Překlad: Jindřich Šrajer, Marta Rynešová, Vladimír Feldmann. 2. vyd. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2005, s. 17.

¹¹⁵ GRÜNDEL, J. *Stárnout v důstojnosti* [online]. Teologické texty. Číslo: 2007/3 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Starnout-v-dustojnosti.html?co=d%F9stojnost>>.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž.

na důstojnost předložil Immanuel Kant, který při formulaci svého kategorického imperativu rozlišuje u člověka, co má cenu a co důstojnost.¹¹⁷ Když má něco cenu, může to být nahrazeno či použito jako prostředek pro něco jiného. Mít důstojnost však znamená, „*být účelem sám o sobě*“.¹¹⁸ Tedy vše, co hodnotí člověka pouze podle jeho ceny, ničí jeho svobodu, mravnost a lidskost. Kant tak připravil myšlenku, že každý je účelem o sobě, a člověk tak má důstojnost a nesmí být používán jen jako prostředek.¹¹⁹ Zároveň člověk není povinován pouze sobě, aby byl hoden lidství, ale je povinován přispět i k uspokojení potřeb druhých, aby pro ně bylo možné existovat v autonomii.¹²⁰

Významným milníkem ve vnímání lidské důstojnosti (v potvrzení jejího inherentního pojetí) se stalo přijetí Všeobecné deklarace lidských práv, která v preambuli uvádí: „*Uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě.*“¹²¹ a dále v článku 1 že: „*Všichni lidé se rodí svobodní a rovní v důstojnosti a právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.*“¹²² Deklarace obsahuje revoluční myšlenku, že člověk má ve své jedinečnosti (již na základě pouhého faktu, že se narodil) svou důstojnost a práva. Narození je univerzálním symbolem, na kterém jsou lidská důstojnost a lidská práva založena.¹²³ Deklarace tedy mluví jazykem, který je zakořeněn v našich společných dějinách, a odvolává se „*na stará, různě*

---

¹¹⁷ Srov. RETHMANN, A. P. *Klonování a lidská důstojnost* [online]. Teologické texty. Číslo: 2004/4 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Klonovani-a-lidska-dustojnost.html?co=d%F9stojnost>>.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Srov. Tamtéž.

¹²⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001, s. 58.

¹²¹ ADAMUS, V. *Mezinárodní dokumenty o lidských právech*. Praha: Linde Praha, a. s., 2000, s. 27.

¹²² Tamtéž, s. 29.

¹²³ Srov. HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002, s. 42.

vyjadřovaná pravidla úcty k bližnímu“.¹²⁴ Důstojnost osoby je poté v deklaraci odvozena z toho, co jde až za autoritu státu, s tím, že každý z nás je nadán rozumem a svědomím, které nás zároveň vedou ke zdroji tohoto daru.¹²⁵ V rámci právního řádu České republiky je lidská důstojnost deklarována v preambuli Ústavy ČR. Občané se zde zavazují rozvíjet a chránit hodnoty lidské důstojnosti a svobody.¹²⁶ Zároveň se v Listině základních práv a svobod mluví o rovnosti lidí v důstojnosti a právech.¹²⁷ Lze říci, že ideál lidské důstojnosti je v dnešní době vlastně nejvyšší právní hodnotou, která je definována jak v Ústavě ČR, tak v Listině základních práv a svobod inherentně, to znamená, že vyplývá z podstaty lidského bytí a náleží člověku již předem „od narození“.

Pokud bychom vnímali lidskou důstojnost v kontingentním pojetí, popírali bychom ve své podstatě i hodnotu lidských práv, která spočívají na zmíněném inherentním pojetí lidské důstojnosti.¹²⁸

6.1.1 Význam lidské důstojnosti při poskytování sociálních služeb

Uznání a ochrana lidské důstojnosti jsou značně problematické zejména u potřebných členů naší společnosti. Podle Šrajera (2006)¹²⁹ je pojem lidské důstojnosti „*pro sociálního pracovníka výzvou, aby uměl přijímat sebe sama a klienta v úctě, respektu a zodpovědnosti a neposuzoval sebe a druhé primárně na základě výkonu*“.¹³⁰ Můžeme konstatovat, že tato výzva platí i pro další

---

¹²⁴ Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia. 2002, s. 61.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 60.

¹²⁶ Ústava České republiky.

Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>.

¹²⁷ Listina základních práv a svobod.

Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

¹²⁸ Srov. Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia. 2002, s. 58 - 61.

¹²⁹ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. 2006, s. 109 - 113.

¹³⁰ Tamtéž, s. 109.

pracovníky, kteří se podílejí na poskytování sociálních služeb. Ohled na lidskou důstojnost tedy nevybízí **každého** z nás pouze k zodpovědnosti a respektu vůči sobě, ale i k druhým.

Lidská důstojnost, která přísluší každému člověku, je zcela nezávislá na rase, pohlaví apod. Není důležité, jestli je pracovník v sociálních službách věřící, ale na základě svého rozumu a svědomí by měl vždy respektovat druhého člověka. Znamená to, že by v situacích, které jsou problematické, neměl zapomínat na toho druhého jako na lidskou bytost se stejnou důstojností. Nejde o pouhý požadavek, který je uzákoněn v rámci právních norem, ale o princip, který mu předchází, o princip lidství. Základem a kritériem mravního jednání pro **všechny** je tedy lidská důstojnost jako základ a „*lidská práva jako vůdčí principy jednání*“.¹³¹ Svoboda poté není sobectvím, ale nalézá své omezení ve svobodě, právech, ale i v důstojnosti toho druhého. Zkušenost svobody „*vedla ke všeobecně uznávanému principu: „Co nechceš, aby jiní činili tobě, nedělej ani ty jim“ (zlaté pravidlo)*“.¹³² Přestože může být lidská důstojnost znevažována či respektována, nikdy jí nemůžeme druhému odebrat.¹³³ Vzhledem k tomu, že každé lidské bytosti je vrozen rozum a svobodná vůle (nelze např. tvrdit, že lidé s hlubokým mentálním postižením tyto předpoklady nesplňují, protože jejich „rozdílnost“ ani lidskou důstojnost nelze poměřovat cenou), jsme nejenom nositeli práv, ale i povinností. Pokud bychom na požadavek zachování lidské důstojnosti rezignovali, neporušovali bychom pouze zákonné normy, ale znevažovali bychom i vlastní hodnotu lidství, která je založena na poznání, že každý člověk je jedinečný sám o sobě.

---

¹³¹ Život z víry: Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. 2005, s. 80.

¹³² Tamtéž, s. 17.

¹³³ Srov. VIRT, G. *Etika lidských práv* [online]. Teologické texty. Číslo: 2006/1 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-1/Etika-lidskych-prav.html?co=d%F9stojnost>>.

6.2 Lidská práva

„Lidská práva jsou založena v lidské důstojnosti, tj. v uznání, že každý člověk je osoba a jako osoba nejen nepředstavuje žádnou zaměnitelnou hodnotu, nýbrž musí být uznán ve své jedinečnosti, sebeurčení a samoučelnosti.“¹³⁴

Uvedli jsme, že lidská důstojnost ve svém inherentním pojetí je základem pro mravní jednání, přičemž lidská práva jsou jeho vůdčími principy. Přestože má člověk schopnost utvářet sebe sama, svůj život a je pánem svého jednání, může být sféra naší svobody omezena různými faktory. Jde zejména o normativní právní regulace (omezení však mohou způsobovat i biologické či fyzikální zákonitosti, sociální podmínky naší lidské existence či jednou učiněné rozhodnutí). Protože jsme součástí společnosti, kterou potřebujeme, musíme vlastní svobodu omezit z hlediska svobody ostatních a je nutné stanovit hranice vlastní svobody ve svobodě toho druhého.¹³⁵ Využíváme tedy určité normy, které regulují naše jednání. Jde zejména o právní normy, jež vznikají v záměrném procesu vyslovením souhlasu orgánu veřejné moci, ale mohou být vytvořeny i konsensem či na základě dlouhé tradice.¹³⁶

Je otázkou, zda lze i lidská práva vnímat pouze jako právní normy (zákony), které je potřeba dodržovat pouze proto, abychom předešli případné sankci, nebo zda v sobě nesou i jiná než právně normativní zdůvodnění uzákoněná společností. Přestože se odpovědi na tuto otázku mohou lišit, pokusme se popsat, co projekt lidských práv znamená, kde můžeme hledat jeho kořeny a jaký má význam pro případné restrikce v sociálních službách.

6.2.1 Přirozené a pozitivní právo

Možné napětí mezi absolutně platnými principy lidských práv a jejich zakotvením v zákonných normách se pokusíme objasnit ve vztahu přirozeného a pozitivního

---

¹³⁴ VIRT, G. *Etika lidských práv* [online]. Teologické texty. Číslo: 2006/1 [cit. 2009-5-23].

¹³⁵ Srov. GERLOCH, A. *Teorie práva*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2001, s. 249.

¹³⁶ Srov. Tamtéž, s. 79 – 80.

práva. Toto vymezení je mimo jiné důležité pro pochopení lidských práv a jejich vymahatelnosti.

Pod pojmem přirozené právo je možné chápat absolutně platné principy, pravidla apod. Přirozené právo není vytvořeno člověkem a je na jeho vůli nezávislé. Dle Boháčkové (1994)¹³⁷ původ tohoto skutečného práva je hledán v přírodě (přirozeném řádu – právo přírody), Bohu (výraz Boží vůle) nebo v lidském rozumu (systém požadavků vyvoditelný z rozumu). Samozřejmě se může objevovat otázka, kde se tato absolutní dokonalost bere. Odpovědi na ni se liší, ale můžeme říci, že přirozené právo je např. odvoditelné z náboženských dogmat, tedy z logického rozvinutí určité zjevné pravdy nebo z obecně platných zásad, které jsou poznatelné rozumem, popř. se dají dedukovat z podstaty člověka.¹³⁸ Přirozené právo není spojeno s donucováním a jeho dodržování není společností garantováno. Sankcí je morální povolání nikoliv státní dozor. Všem teoriím přirozeného práva je společný názor, že nad platným právem (pozitivním) v dané společnosti existuje právo jiné, jakýsi „ideální právní řád s obecnou a stálou platností“.¹³⁹ Naproti tomu pozitivní právo je právem, které platí v určité sociální skupině, je vytvořeno lidmi, nemá absolutní platnost, je proměnlivé a má původ např. v obyčeji. Toto právo určuje soužití lidí prostřednictvím závazných pravidel a státní moc zaručuje jeho dodržování. Právní pozitivismus se nezaobírá obsahem práva, ale jeho formálními znaky (tzn. normativností, donucováním). Protože je pozitivní právo vytvořeno lidmi v určité skupině, může být méně dokonalé.¹⁴⁰

Lze tedy říci, že k tomu, aby mohlo být přirozené právo respektováno a garantováno v určité společnosti, je třeba pozitivního práva jakožto normativního systému, který může zaručit jeho dodržování. Zároveň je přirozené právo podkladem při tvorbě pozitivně právních pravidel. Tato dvě

---

¹³⁷ BOHÁČKOVÁ, R. *Dějiny právního myšlení*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 5 - 8.

¹³⁸ Srov. Tamtéž, s. 5 - 11.

¹³⁹ Tamtéž, s. 13.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 5 - 11.

práva se tedy mohou vzájemně doplňovat.¹⁴¹

V teorii přirozeného práva po 2. světové válce se objevují dva proudy (křesťanský a světský - jde o reakci na dominanci pozitivního práva, které umožnilo kvůli výkonné moci v některých státech), které se shodují v tom, že mimo pozitivního práva je zde i vyšší, přirozené právo. Idea přirozeného práva pomáhá hodnotit existenci konkrétních jevů s přirozeným právem slučitelných, či nikoliv. Právo přirozené je tak jakýmsi korektorem práva pozitivního. Obsah přirozeného práva, přestože je neprokazatelný, není potřeba dle některých stoupenců vůbec dokazovat.¹⁴²

Podle Maiera (2001)¹⁴³ začínají lidská práva „jako všeobecná proklamace svobody všech lidí založené na přirozeném právu“.¹⁴⁴ Protože se však lidská práva stala závislá pouze na regulaci ze strany státu, byla sepsána Všeobecná deklarace lidských práv, která obsahuje myšlenky přirozených principů. Deklarace tedy měla nesporný význam pro kodifikaci lidských práv, která jsou univerzálně platnými společenskými normami, jež dle Sousedíka (2007)¹⁴⁵ předcházejí pozitivnímu zákonodárství, které je povinno je při vytváření svých zákonů respektovat. I přes užitečnost deklarace a právních norem, které umožňují dodržování lidských práv, jde pouze o jejich vnější stvrzení. Lidská práva jsou tedy založena na přirozeném právu, které bylo podkladem pro tvorbu pozitivních právních norem.

6.2.2 Vývoj ke Všeobecné deklaraci lidských práv

Počátky vývoje koncepce lidských práv se objevují již v antice, kde však bylo občanské právo upíráno např. otrokům. Rovnost pro všechny nebyla zaručena

---

¹⁴¹ Srov. BOHÁČKOVÁ, R. *Dějiny právního myšlení*. 1994, s. 129.

¹⁴² Srov. Tamtéž, s. 50 - 52.

¹⁴³ MAIER, H. Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. In HANUŠ, J. (ed.). *Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. Brno:CDK, 2001, s. 7, 25.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 7.

¹⁴⁵ SOUSEDÍK, S. *Idea lidských práv a její dvě verze*. [online]. Teologické texty. Číslo: 2007/3 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: < <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Idea-lidskych-prav-a-jeji-dve-verze.html?co=idea%20lidsk%FDch%20>>.

ani ve středověku, kdy panovalo stavovské rozdělení společnosti.¹⁴⁶ Koncept právního státu, kde jsou řešeny vztahy státu a práva, tedy i práv lidských, však není produktem moderního myšlení. Dle Havránka (2008)¹⁴⁷ je totiž možné považovat již myšlenky přirozeněprávní teorie za jádro moderního státu. Jde zejména o tezi, že lidská práva a svobody náleží člověku nezávisle na státu. Jde o práva a svobody, které jsou odvozeny z práv přirozených člověku jakožto lidské bytosti a „*vycházejí z boží vůle, povahy člověka či lidského rozumu*“.¹⁴⁸ Jejich podstatným prvkem je, že náleží každému bez ohledu na jeho příslušnost či postavení. Renesance teorie přirozeného práva po 2. světové válce se promítla do vytváření katalogů základních lidských práv a svobod v rámci mezinárodních deklarací a úmluv.¹⁴⁹

Vznik právního státu lze vysledovat ve dvou podobách právní kultury - evropské a anglosaské. Ke kodifikaci lidských a občanských práv v anglosaské koncepci došlo již 29. 6. 1776 v „Prohlášení práv státu Virginia“, kde bylo uvedeno, že všichni lidé jsou si od přírody rovni, jsou svobodní a nezávislí. Kongres Spojených států amerických doplnil ústavu touto deklarací v podobě deseti dodatků (americký „Bill of Rights“) v roce 1789. V kontinentálněevropské koncepci právního státu došlo ke kodifikaci lidských a občanských práv „Prohlášením práv člověka a občana“ ze dne 26. 8. 1789, které se stalo součástí francouzské ústavy v roce 1791. Mimo jiné se dle tohoto Prohlášení lidé rodí a zůstávají svobodní a rovni ve svých právech.¹⁵⁰

Lidská práva se stala součástí ústav nově vznikajících států po první světové válce. Evropské demokracie však ještě plně „nedozrálý“, a tak ze všech individuálních lidských práv bylo uplatňováno nejintenzivněji pouze „právo

---

¹⁴⁶ Srov. Život z víry: *Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. 2005, s. 76 - 77.

¹⁴⁷ HAVRÁNEK, J; a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 148.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 148.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 149.

¹⁵⁰ Srov. KUBA, J. *Filosofie lidských práv a právo*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 1999, s.16 - 19.

na neomezené individuální sebeuplatnění“.¹⁵¹ Po nástupu fašismu a nacismu byl zavrhnut humanismus jako výraz slabosti a racionalismus byl „nahrazen primitivní instinktivností“.¹⁵² Utrpení, které způsobila druhá světová válka, však přivedlo národy zpět k lidským právům a snahou zřizované Organizace spojených národů bylo, aby se neopakovaly hrůzy, které válka přinesla.

Základem této změny se stala Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Valným shromážděním v roce 1948.

6.2.3 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv obsahuje zásadní poselství, totiž že člověk má práva a důstojnost, protože se narodil. Tato práva a důstojnost mu náleží bez ohledu na postavení ve společnosti, náboženství apod. Narození je tedy univerzálním symbolem, na kterém lidská práva stojí. Pojetí lidských práv by nebylo možné bez působení křesťanské výchovy, která vycházela z nekonečné hodnoty duše člověka a jeho vlastní zodpovědnosti.¹⁵³

Význam Všeobecné deklarace lidských práv však netkví pouze v jakémsi morálním jazyku, kterým hovoří, ale v tom, že jde o jazyk, který se odvolává na úctu k bližnímu. Deklarace prohlašuje, že máme jeden k druhému povinnosti, které vyplývají ze spoluúčasti s druhými. Zároveň zdůrazňuje význam jednotlivce tím, že téměř všechny z jejích článků začínají slovem „každý“. Tento „každý“ není izolovaným jedincem, ale osobou ve společenství s druhými.¹⁵⁴ Nelze vidět pouze práva vlastní, ale také práva toho druhého, z nichž vyplývá povinnost pomoci mu je realizovat.¹⁵⁵

Lidská práva, která jsou v deklaraci uvedena, mají svůj původ

---

¹⁵¹ KUBA, J. *Filosofie lidských práv a právo*. 1999, s. 26.

¹⁵² Tamtéž, s. 26.

¹⁵³ Srov. HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. 2002, s. 17 - 18.

¹⁵⁴ Srov. *Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia*. 2002, s. 61, 64.

¹⁵⁵ Srov. BOTEK, L. *Prameny lidských práv a jejich výkon z pohledu křesťanů*. 2002, s. 144.

v přirozených právech člověka jakožto lidské bytosti. Přestože mají svoji kulturní historii, nejsou vlastnictvím žádné kultury. Pokud bychom se snažili stanovit společné znaky, které lidská práva mají, můžeme konstatovat s Maierem (2001),¹⁵⁶ že mají čtyři základní charakteristické rysy:

1. Jsou univerzální – týkají se všech. Všichni jsou jejich nositeli, bez rozdílu pohlaví, postižení apod.
2. Jsou individuální – nositelem je vždy jednotlivec.
3. Jsou vrozená – vyplývají z lidské přirozenosti a stát je může pouze uznat, nikoliv propůjčit.
4. Na základě svého původu a povahy vyžadují od státu respektování jakési sféry svobody.

Přes vymezené znaky lidských práv se objevují snahy o „*popření univerzálnosti lidské přirozenosti a někdy i lidské přirozenosti samotné*“.¹⁵⁷ Pokud bychom však na tuto možnost přistoupili, znamenalo by to popření jednoty lidského rodu, která je výchozím bodem deklarace. V preambuli deklarace se mimo jiné hovoří o přirozené důstojnosti a rovných a nezczitelných právech každého člověka a v článku 1 o tom, že se všichni „*rodí svobodní a rovní v důstojnosti a právech*“.¹⁵⁸

6.2.4 Dodržování lidských práv

Aby lidská práva nebyla pouhou deklarací, je potřeba účinných opatření, která zamezí jejich porušování. Je tedy nutné vytvářet normativní systémy, které umožní jejich ochranu na národní i mezinárodní úrovni. Podkladem pro jejich dodržování jsou pak absolutně platné principy uvedené ve Všeobecné

---

¹⁵⁶ MAIER, H. Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. 2001, s. 8 - 10.

¹⁵⁷ Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia. 2002, s. 59.

¹⁵⁸ ADAMUS, V. *Mezinárodní dokumenty o lidských právech*. 2000, s. 27, 29.

deklaraci lidských práv. Přirozené právo je tedy podkladem při tvorbě pozitivně právních pravidel.

V roce 1966 vstoupila lidská práva uváděná ve Všeobecné deklaraci lidských práv do mezinárodních norem Mezinárodní smlouvou o lidských právech. Podpisem (a ratifikací) těchto dokumentů se členské státy zavázaly k jejich implementaci do vnitřního zákonodárství.¹⁵⁹ V preambulích všech dokumentů je uvedeno, že lidská práva jsou inherentní každé lidské bytosti a jsou tedy nezczizitelná.¹⁶⁰ Lidská práva by poté, jako platné normy v rámci vnitřního zákonodárství, měla umožnit lidem chránit před politickým, právním a sociálním zneužíváním. Dokumenty a smlouvy, které by se měly stát podkladem pro implementaci pojetí lidských práv do vnitřního zákonodárství, jsou ty, které přijala Organizace spojených národů, Rada Evropy a další.¹⁶¹ Organizace spojených národů k lidským právům mimo jiné uvádí, že jsou zaručena mezinárodními normami, jsou zákonem chráněna, jsou zaměřena na důstojnost lidské bytosti, nelze je prominout, jsou univerzální apod.¹⁶²

V mezinárodních i národních dokumentech jsou poté používány pojmy jako lidská práva, základní lidská práva a svobody. Lidská práva se v těchto dokumentech vztahují ke **každému** jednotlivci jakožto členovi lidského rodu s tím, že stvrzují jeho svobodu a lidskou důstojnost.¹⁶³

Přestože lidská práva nejsou v některých zemích respektována, stala

---

¹⁵⁹ Srov. KOMÁRKOVÁ, B. *Lidská práva*. Heršpice: EMAN, 1997, s. 60.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 92.

¹⁶¹ Srov. Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Human Rights* [online]. Stanford.edu., posl. aktualizace 29. 7. 2006 [cit. 2009-4-10]. Dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/entries/rights-human/>>.

¹⁶² Srov. Administrative Committee on Coordination (ACC). Information on the Human Rights Programme. In *The United Nations System and Human Rights: Guidelines and Information for the Resident Coordinators System* [online]. Posl. aktualizace Březen 2000 [cit. 2009-4-2]. Dostupné na WWW: <http://www.undg.org/archive_docs/1-The_UN_System_and_Human_Rights_Guidelines_and_Information_for_the_Resident_Coordinators_System_-_The_UN_System_and_Human_R.pdf>.

¹⁶³ Srov. KUČEROVÁ, D. *Postavení žen v kontextu univerzality lidských práv*. Brno, 2007. Diplomová práce, s. 9 - 14.

se již součástí mnoha mezinárodních a národních dokumentů, které umožňují tlak na jejich dodržování.¹⁶⁴ Otázkou však zůstává, zda je jejich dodržování vždy důsledně upřednostňováno před ekonomickými či mocenskými zájmy.

6.2.5 Dnešní členění lidských práv

Okruh lidských práv se v jednotlivých dokumentech „konkretizuje a rozšiřuje“.¹⁶⁵ Toto „rozšiřování“ by v každém z nás mělo posilovat vědomí „zodpovědnosti za úkoly, které souvisí s jednotlivými oblastmi lidského života“.¹⁶⁶ V současné době se rozlišují tři generace lidských práv (někdy bývají uváděny i čtyři), které se snaží reflektovat vývoj společnosti a jednotlivce:¹⁶⁷

1. Za první generaci lidských práv lze považovat zejména práva osobní, tedy fundamentální práva.
2. Do druhé generace patří např. práva ekonomická, sociální a kulturní. Přičemž zájem o ně přineslo 19. a 20. století.
3. Třetí generace bývá označována jako generace nových práv. Patří sem např. právo na mír, právo lišit se apod.

6.2.6 Zakotvení lidských práv v České republice

V České republice dochází k významnému posunu ve vnímání lidských práv (směrem k zájmům jednotlivce) až po roce 1989. Lidská práva jsou občanům České republiky garantována řadou mezinárodních úmluv, které Česká republika ratifikovala (více v kapitole 3.1.3). Za nejdůležitější úmluvu, která ochraňuje lidská práva v Evropě (tedy i u nás), je možné považovat Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, kterou Československá republika ratifikovala 18. března 1992 (Úmluva je závazná od 1. 1. 1993 pro Českou republiku). Tato Úmluva zaručuje mimo jiné právo na život, zákaz mučení, právo na svobodu,

---

¹⁶⁴ Srov. Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Human Rights* [online]. Stanford. edu., posl. aktualizace 29. 7. 2006 [cit. 2009-4-10].

¹⁶⁵ Život z víry: *Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé*. 2005, s. 79.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Srov. KUBA, J. *Filosofie lidských práv a právo*. 1999, s. 138 – 139.

právo na respektování soukromého života a další.¹⁶⁸

Český právní řád vymezuje lidská práva v Ústavě ČR, resp. v Listině základních práv a svobod,¹⁶⁹ která je součástí ústavního pořádku. Na toto zakotvení lidských práv je odkazováno v dalších právních předpisech České republiky, tedy i v Zákoně o sociálních službách. V úvodu Listiny základních práv se uvádí, že: „*Federální shromáždění na základě návrhů České národní rady a Slovenské národní rady, uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona, navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství a na demokratické a samosprávné tradice našich národů, pamětlivo trpkých zkušeností z dob, kdy lidská práva a základní svobody byly v naší vlasti potlačovány, vkládajíc naděje do zabezpečení těchto práv společným úsilím všech svobodných národů, vycházejíc z práva českého národa a slovenského národa na sebeurčení, připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého lidstva na Zemi a vyjadřujíc vůli, aby se Česká a Slovenská Federativní Republika důstojně zařadila mezi státy, jež tyto hodnoty ctí, usneslo se na této Listině základních práv a svobod.*“¹⁷⁰ Na základě výše uvedeného členění lidských práv lze říci, že do první generace lidských práv by z Listiny základních práv a svobod patřila zřejmě ustanovení Hlavy první (Obecná ustanovení), kde je např. v článku 1 uvedeno, že: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“¹⁷¹ a Hlavy druhé (Lidská práva a základní svobody). Do druhé

---

¹⁶⁸ Srov. WIKIPEDIE. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod [online]. Wikipedia.org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-09]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%Amluva_o_ochran%C4%9B_lidsk%C3%BDch_pr%C3%A1v_a_z%C3%A1kladn%C3%ADch_svobod.>.

¹⁶⁹ Listina základních práv a svobod.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž, Hlava první čl. 1.

generace lidských práv by pak patřila ustanovení Hlavy třetí (Práva národnostních a etnických menšin) a Hlavy čtvrté (Hospodářská, sociální a kulturní práva).¹⁷²

Listina základních práv a svobod také stanovuje, kdy je možné omezit lidská práva. K tomuto omezení lze přistoupit jen na základě zákona a „*zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky*“.¹⁷³ Zároveň však „*nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu*“.¹⁷⁴

Vyjmenovávat zde všechny články Listiny základních práv a svobod je nadbytečné - vzhledem ke kapitole 7, kde bude na důležitá ustanovení odkazováno v souvislosti s restrikcemi.

6.2.6.1 Lidská práva a způsobilost k právům a povinnostem a právním úkonům

Lidská práva se týkají všech, jsou vrozená, nositelem je jednotlivec a vyžadují respekt. Z podstaty lidských práv poté vyplývá, že každý člověk má práva a povinnosti od narození, resp. od početí. Svou existencí je člověk subjektem práv a povinností, včetně základních práv a svobod, která jsou nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná.¹⁷⁵ V právu se poté mluví o fyzické osobě, která je způsobilá k právům a povinnostem.¹⁷⁶

Mimo způsobilosti k právům a povinnostem mluvíme ještě o způsobilosti k právním úkonům, která „*v sobě zahrnuje aktivní složku, tedy vlastními právními úkony nabývat a pozbývat práv a brát na sebe povinnosti*“.¹⁷⁷ Této schopnosti člověk nabývá v České republice v plném rozsahu až zletilostí, protože

---

¹⁷² Srov. Hlava 2, 3, 4 Listiny základních práv a svobod.

¹⁷³ Tamtéž, čl. 4 odst. 3.

¹⁷⁴ Tamtéž, čl. 7 odst. 2.

¹⁷⁵ Srov. Listina základních práv a svobod.

¹⁷⁶ Srov. WIKIPEDIE. *Fyzická osoba* [online]. Wikipedia.org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-10]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Fyzick%C3%A1_osoba>.

¹⁷⁷ LANGHAMEROVÁ, V. Způsobilost k právním úkonům. In SOBEK, J.; a kol. *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, 2007, s. 24.

způsobilost k právním úkonům předpokládá určitou psychickou vyspělost (např. dítě nemá, ve smyslu právního úkonu, právo na partnerský život, protože k tomuto právu teprve dorůstá). V některých případech však člověk psychické vyspělosti nabude pouze omezeně, popř. mu ubývá (v sociálních službách se to týká např. cílové skupiny osob s mentálním postižením, popř. seniorů s Alzheimerovou demencí). V tomto případě může být člověk zbaven či omezen ve způsobilosti k právním úkonům za podmínek stanovených občanským zákoníkem. O zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům rozhoduje soud, který určuje, jak velkou míru způsobilosti k právním úkonům omezí. Osoba, která je omezena či zbavena způsobilosti k právním úkonům, má poté soudem stanoveného opatrovníka, který za opatrovance činí právní úkony, kterých není opatrovanec způsobilý. Samozřejmě rozhodnutím soudu může dojít k navrácení způsobilosti k právním úkonům, protože zbavení či omezení nelze vnímat jako definitivní.¹⁷⁸

Je důležité si uvědomit, že omezením či zbavením způsobilosti k právním úkonům nemůže nikdy dojít k omezení či zbavení způsobilosti k lidským právům a povinnostem, které náleží každému bez rozdílu. Tato rovnost s druhými nevzniká totiž na základě konvencí či zákona, ale přísluší nám z toho důvodu, že každý je člověkem. Každý tedy musí být vždy respektován kvůli sobě samému, bez ohledu na své schopnosti apod.

6.3 Shrnutí

Všichni se rodí rovni v důstojnosti a právech, jsou nadáni rozumem a svědomím. Platný princip rovnosti a svobody každého člověka, tzv. jedinečnost, která nám přísluší z vrozené podstaty a univerzality lidských práv, nás zavazuje být vzájemnými partnery ve světě. I přesto je potřeba lidská práva a lidskou důstojnost v rámci společnosti chránit prostřednictvím zákonů, které by měly vznikat na základě těchto principů. Mimo lidskou důstojnost a lidská práva,

---

¹⁷⁸ Srov. LANGHAMEROVÁ, V. Způsobilost k právním úkonům. 2007, s. 23 - 37.

kteřá náleží kařždému z nás, jsou zde totiž i práva druhého, kterému je potřeba pomoci je realizovat. Lidská práva tedy s sebou nesou jak povinnost vůči sobě, tak i druhým. Tím, že jsme součástí společnosti a nejsme izolovanými jedinci, je nutné mít výkon svých práv a svobod omezen tak, aby bylo možné zachovat práva a svobody ostatních. Tato ochrana není pouhým požadavkem na stát, který by ji měl zajišťovat donucením, ale i požadavkem na jakoukoliv instituci a ve svém důsledku i na kařždého z nás. Poskytování sociálních služeb by tedy mělo zachovávat lidskou důstojnost a naplňovat lidská práva uživatelů nejen proto, že to ukládá zákon, nýbrž by tento postoj měl vycházet i z respektu k rovnosti a svobodě kařždého z nás.

O restrikci v sociálních službách pak jde tehdy, pokud „omezení“ lidských práv uživatelů neslouží k uznání a zachování práv a svobod ostatních za dodržení principu rovnosti, ale slouží k neopodstatněnému zásahu do lidských práv, který nebere ohled na lidskou důstojnost uživatele. I v případech, že omezení lidských práv umožňuje, za splnění určitých podmínek, zákon, nelze automaticky předpokládat, že se nejedná o restrikci vůči uživateli sociální služby. Do stanoveného, zákonem povoleného omezení, které má platit pro všechny případy stejně, totiž vstupuje člověk či instituce, kteří mohou uplatňovat své vlastní zájmy bez ohledu na práva druhého. Zároveň zákonem stanovený postup pro omezení lidských práv je až výsledkem zákonodárného procesu, který není schopen dát právu absolutní platnost a je obsahově proměnlivý dle místa a času. K posouzení konkrétních situací, které mohou končit až restrikcí vůči uživateli sociálních služeb, je tedy potřeba brát zákon pouze jako možné doporučení, kterým se máme řídit tehdy, pokud je to v souladu s naším rozumem a svědomím.

7 „Opodstatněnost“ konkrétních restrikcí a restriktivních opatření v sociálních službách

V této kapitole bude věnován prostor konkrétnímu pohledu na restrikce a restriktivní opatření vůči uživatelům sociálních služeb. Je nutné říci, že cílem není vymezit všechny situace, ve kterých dochází k omezování lidských práv uživatelů. Vzhledem k širokému záběru poskytovaných sociálních služeb (cílovým skupinám, formám, druhům i jednotlivým sociálním službám) to ani není možné.

Vymezíme tedy pouze **některé** konkrétní situace, které se budou vztahovat k **vybraným** lidským právům a jejich případnému porušování v sociálních službách (vždy rozebereme dvě situace vztahující se k porušování konkrétního práva). Nabídneme také možné řešení zmíněných situací, včetně postupu, jak jim předcházet do budoucna. Řešení situací se bude vztahovat i ke zpracování Standardů (v textu bude odkazováno pouze na některé standardy), jejichž prostřednictvím není podporována pouze zodpovědnost uživatele, ale také poskytovatele, který je veden k přehodnocování přístupů a k efektivnímu plánování dané sociální služby.

Konkrétně bude uvedeno porušování těchto lidských práv:

- Právo na důstojné zacházení.
- Osobní svoboda a svoboda pohybu.
- Právo na ochranu soukromí.
- Právo na rodinný a partnerský život.

Část kapitoly bude věnována i právům v „ústavních“ sociálních službách, které mají k možnému omezování lidských práv, tedy restrikcím, nejbližší. Zároveň nabídneme možný („výsledný“) přístup pro řešení situace pana K., jehož příklad je uveden v kapitole 2.

Při zpracování této kapitoly budou využívány jednak mé vlastní zkušenosti související s porušováním lidských práv, které jsem získal v rámci metodických kontrol a cvičných inspekcí v různých sociálních službách, a jednak právní normy,

kteří zaručují dodržování lidských práv. Pokud by tyto normy byly v rozporu s přirozeným právem, které bylo podkladem pro Všeobecnou deklaraci lidských práv, budou lidská práva vztahována k němu.

7.1 Situace „možného“ porušení lidských práv

Nejprve uveďme častý argument pracovníků, že někteří z klientů nejsou schopni se svobodně rozhodovat, a je proto nutné je ochraňovat před riziky, která jim hrozí. Nicméně právo na přiměřené riziko má každý z nás a souvisí s možností svobodně se rozhodovat. Toto právo se dotýká ostatních lidských práv a je potřeba tuto schopnost rozvíjet a učit se jí. Pokud by za každého z nás rozhodoval někdo jiný, nebylo by důvodu, proč se dál rozvíjet a učit. Rizika do našeho života patří, souvisí s rozhodováním a zodpovědností každého z nás a nikdy je proto nelze úplně odstranit. Cílem sociálních služeb tedy není vyřešit vše za klienta, ale poskytnout takovou pomoc a podporu, jež by umožnila jeho sociální začlenění nebo pomohla v prevenci sociálního vyloučení¹⁷⁹ a zajistila bezpečné, ale „*co nepřirozenější prostředí, ve kterém bude uživatelům umožněno provádět běžné činnosti, které pro ně mohou nést i jistá nebezpečí*“.¹⁸⁰ Je tedy potřeba nepřebírat klientova rizika, ale pracovat na jejich zvládnutí společně s ním. Úkolem pracovníků je individuálně pracovat s každým klientem tak, aby docházelo k rozvoji jeho schopností či k jejich co nejdelšímu udržení a nedocházelo k porušování jeho lidských práv. Pracovníci by měli poskytovat klientovi podporu v takové míře, která je nezbytná a respektuje možnosti a rozhodnutí uživatele. Zároveň by měli volit takové prostředky, které budou předcházet případným restrikcím.

---

¹⁷⁹ Srov. § 3 písm.a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁰ KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J.; ŠLOSÁREK, J. Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví. In *Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, s. 32.

7.1.1 Právo na důstojné zacházení

Právo na důstojné zacházení je mimo jiné zaručeno v článku 10 Listiny základních práv a svobod, kde je uvedeno, že: „Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.“¹⁸¹

Uvedli jsme, že lidská důstojnost je dána inherentně a její popření by znamenalo popřít i lidská práva, která na její ideji spočívají. Lze říci, že součástí respektování důstojnosti je vnímání uživatele jako partnera. Pokud k tomu nedochází mohou pracovníci iniciovat situace, ve kterých dochází k restrikcím vůči uživatelům.

Příklady situací, které zasahují (omezují) do důstojnosti klienta:¹⁸²

- Nesprávné oslovování klienta.
- Stavění dospělého člověka do role dítěte.
- Nerespektování intimity klienta, např. při provádění hygieny.
- Neadekvátní oblečení (klienti chodí např. celý den po zařízení v pyžamu).

Z těchto uvedených situací si rozebereme dvě následující:

1. Nesprávné oslovování klienta

Každý z nás předpokládá, že má možnost se rozhodnout, jak bude oslovován. Tento fakt souvisí s respektem k sobě i k druhému a uznáním toto druhého jako partnera. Mělo by tedy dojít ke vzájemné dohodě na základě volby. Pokud pracovník volbu klienta nerespektuje, omezuje jej v jeho právu.

Omezení práva na způsob oslovení

K omezení práva (restrikci) klientů dochází např. tím, že pracovník klienta automaticky oslovuje nevhodnými přezdívkami, jako je „dědečku“, „Petřánku“, popř. mu jednostranně tyká. Častou praxí je také hovořit o klientovi jako o třetí

---

¹⁸¹ Čl. 10 odst. 1. Listiny základních práv a svobod.

Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

¹⁸² Srov. ČÁMSKÝ, P.; KRUTILOVÁ, D.; SEMBDNER, J.; SLADKÝ, P. *Manuál pro tvorbu a zavádění standardů kvality poskytovaných sociálních služeb*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008, s. 61.

osobě v jeho přítomnosti (např. „on by to potřeboval“). Restriktivními opatřeními jsou tedy okolnosti, které umožňují pracovníkům používat nevhodné oslovení klienta.

Řešení a předcházení situaci porušení práva – oslovování klienta

Poskytovatel by měl vždy zajistit rovnocenný přístup. Jakýkoliv typ postižení nemůže znamenat porušení práva na důstojné zacházení. Způsob oslovování by mohl být domluven již při uzavírání smlouvy o poskytnutí sociální služby (standard č. 4), případně v rámci individuálního plánu, který vymezuje standard č. 5. Způsob volby oslovení klienta by měl být projednán i v rámci týmu a ošetřen ve vnitřních dokumentech poskytovatele. Možné porušení tohoto práva včetně řešení by se poté mělo objevit ve standardu č. 2.¹⁸³ Pokud jde o klienty, kteří nekomunikují (a to z jakéhokoliv důvodu), je potřeba vycházet z respektu k jejich osobě a volit adekvátní oslovení vzhledem k věku, pohlaví apod.

2. Nerespektování intimity klienta, např. při provádění hygieny

Každý z nás se rozhoduje o tom, kdy, kde a jak bude provádět osobní hygienu. V rámci pobytových sociálních služeb se však klient nemůže vždy plně rozhodnout kde, popř. jak bude osobní hygienu vykonávat. I přes toto omezení však není možné rezignovat na zachování důstojnosti klienta při vykonávání hygieny. Respekt k prováděné hygieně klienta souvisí i s právem na ochranu soukromí, které vyplývá z článků 7 a 12 Listiny základních práv a svobod.¹⁸⁴

Omezení práva na intimitu při provádění hygieny

K omezení práva (restrikci) klientů dochází např. použitím toaletních křesel, popř. „přebalováním“ klientů na vícelůžkových pokojích bez zástěn. Dalším omezením práva na intimitu jsou neuzamykatelné dveře od koupelny či toalety. Na základě vlastních zkušeností mohu konstatovat, že omezením práva klienta na intimitu je i hromadné koupání klientů, převážení či doprovázení svlečených klientů do/z koupelny, chybějící dveře od toalet či nemožnost volby, zda bude u hygieny

---

¹⁸³ Standard č. 2, 4, 5. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

¹⁸⁴ Čl. 7 odst. 1 a čl. 12 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

asistovat osoba stejného nebo druhého pohlaví. Restriktivní opatření v těchto případech nevyplývají z nevyhovujících podmínek nutných k zajištění intimity uživatelů (což bývá často argumentem pracovníků), ale z absence jakýchkoliv prostředků, které by se technické a jiné nedostatky snažily kompenzovat s ohledem na lidskou důstojnost uživatele a jeho práva na soukromí.

Řešení a předcházení situaci porušení práva – intimita při provádění hygieny

Poskytovatel by měl jakýmkoliv prostředky (technicky i personálně) zajistit intimitu uživatelů při provádění hygieny. Např. zajistit mobilní zástěny, umožnit uzamykání dveří (minimem jsou otočné cedule s nápisy „volno / obsazeno“¹⁸⁵), umožnit volbu pohlaví asistenta při vykonávání hygieny (možno využít dobrovolníků) apod. Klient by tedy měl mít možnost rozhodnout se, jakým způsobem chce zajistit intimitu při hygieně. Pokud toho není z nějakého důvodu schopen sám, je bezpodmínečně nutné zajistit jeho intimitu s ohledem na důstojnost jeho i ostatních. Možné situace porušení práva na intimitu by měly být probrány v rámci týmu a zapracovány do jednotlivých metodických postupů a dokumentů poskytovatele v souvislosti se Standardy. Možné porušení tohoto práva (i jako možný střet zájmu) by mělo být řešeno zejména ve standardu č. 2.¹⁸⁶

7.1.2 Osobní svoboda a svoboda pohybu

Právo na osobní svobodu je mimo jiné zaručeno v Listině základních práv a svobod, kde je v článku 8 uvedeno, že: „*Osobní svoboda je zaručena.*“¹⁸⁷ Svobodu pohybu zaručuje článek 14 s ustanovením: „*Svoboda pohybu a pobytu je zaručena.*“¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěv zařízení sociálních služeb pro seniory*. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-4-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/ochrana.php&doc=780>>.

¹⁸⁶ Standard č. 2. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

¹⁸⁷ Čl. 8 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

¹⁸⁸ Tamtéž, čl. 14. odst. 1.

Jak jsme již uvedli, je svoboda jakýsi autonomní prostor jednotlivce a z toho vyplývá, že představuje naprostý základ fungování lidí ve společnosti. Osobní svoboda a svoboda pohybu je něčím, co nám zaručuje možnost se rozhodnout na základě volby. Tato volba se samozřejmě netýká pouze uživatelů či pracovníků v sociálních službách, ale všech. Respektování osobní svobody a svobody pohybu nám umožňuje uskutečňovat svá přání, naplňovat své potřeby a zároveň určovat, co je pro nás důležité. Úkolem pracovníků je, aby dokázali předcházet případným restrikcím a restriktivním opatřením, které by znamenaly omezení osobní svobody a omezení pohybu uživatelů.

Zásah do osobní svobody je v právním řádu uváděn jako možný, ale pouze na základě vymezení zákona. Ten poté stanovuje, kdy, jak a po jakou dobu lze do ní zasáhnout.¹⁸⁹ Zároveň musí zákon upravovat, kdo o zásahu rozhoduje, a možnosti přezkoumání tohoto zásahu (je potřeba však vycházet i z toho, že: „*Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.*“¹⁹⁰). Již několikrát jsme uvedli, že i Zákon o sociálních službách řeší omezení svobody pohybu, a to v § 89, který se týká opatření omezujících pohyb osob.¹⁹¹ Avšak i použití opatření omezujících pohyb osob (dle § 89) musí zachovávat lidskou důstojnost uživatele. I zákonné omezení práva může ve svém důsledku totiž znamenat restrikcí vůči uživatelům služeb.

Dále můžeme zmínit, že podle Sobka (2007)¹⁹² se osobní svoboda netýká pouze fyzického pohybu, ale i možnosti volby, svobody svědomí apod.

Příklady situací, které zasahují (omezují) do osobní svobody a svobody pohybu klienta:

- Omezení volného pohybu uživatele.
- Být nucen žít v určeném pokoji proti své vůli.

---

¹⁸⁹ Srov. SOBEK, J; KOSINA, K. Poskytování sociálních služeb a naplňování práv. In SOBEK, J.; a kol. *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, 2007, s. 68.

¹⁹⁰ Čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

¹⁹¹ § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹² SOBEK, J; KOSINA, K. Poskytování sociálních služeb a naplňování práv. 2007, s. 67.

- Zabránění uživateli ve volbě (kdy bude vstávat, co bude jíst apod.).
- Znemožnit uživateli volbu, zda bude kouřit a pít alkohol.

Z těchto uvedených situací si rozebereme dvě následující:

1. Omezení volného pohybu uživatele

Každý z nás má právo se rozhodnout, kam půjde, kdy, případně s kým. Nikdo nemůže být bezdůvodně omezen v pohybu. V rámci sociálních služeb tedy není možné uživatele omezovat v pohybu uvnitř budovy (např. mříže), kde je sociální služba poskytována; areálu (např. uzamčené hlavní dveře) či mimo areál (např. zákaz opouštět budovu).¹⁹³ Je zřejmé, že omezení práva na volný pohyb se dotýká poskytovaných sociálních služeb výrazně, což jsme uvedli již v kapitole 5.

Poskytovatel, resp. pracovník, by tedy měl vždy respektovat svobodu pohybu uživatele. Pokud by pro uživatele znamenal pohyb mimo zařízení přímé ohrožení zdraví a života, je třeba využít všechny dostupné prostředky k tomu, aby nedošlo k použití restrikcí. Je například možné začít situace spojené s pohybem mimo zařízení společně s uživatelem procvičovat, zajistit mu průvodce apod. Je nutné uvést, že problematika omezování svobody pohybu, v rámci sociálních služeb, se netýká pouze služeb pobytových.

Omezení práva na volný pohyb

K omezení práva na volný pohyb (restrikci) klientů dochází¹⁹⁴ (i dle mých zkušeností):

a) uvnitř budovy - např. dveřmi od pokojů, které jsou uzamykatelné pouze z venku; dále uzamykatelnými mřížemi či dveřmi mezi jednotlivými odděleními, které znemožňují pohyb uživatelů; používáním postranic postelí u klientů, kteří neposkytli souhlas; bariérovostí vnitřních prostorů; použitím fyzických

---

¹⁹³ Srov. KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J.; ŠLOSÁREK, J. Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví. 2008, s. 30.

¹⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 30.

úchopů, izolačních místností či farmakoterapií v rozporu s vymezením § 89.¹⁹⁵ Restriktivní opatření, tedy vše, co znemožňuje volný pohyb uživatele v uvedených případech, nevyplývají (jak se pracovníci domnívají) z případné ochrany uživatele či jeho fyzických a psychických limitů, ale z nedostatečné práce s uživatelem. Je potřeba zohlednit individuální potřeby uživatele a respektovat jeho osobní svobodu a možnost volby včetně rizik. I vzhledem k tomu, že zmíněná omezení byla součástí mnohaleté praxe (pracovníci často např. uvádějí: „*klient byl takhle přece vždy spokojený*“), je důležité upozornit, že omezení volného pohybu uživatele není přípustné ani z důvodu architektonických bariér či nedostatku kvalifikovaného personálu. Zároveň omezení v pohybu (vyjma případů souvisejících s § 89) nemůže nikdy „*ospravedlnit ani dobrozdání lékaře*“.¹⁹⁶ Nicméně ani omezení pohybu v souladu se zákonem není možné automaticky považovat za přípustné, jak si ukážeme při řešení této situace.

b) v rámci budovy (areálu) a mimo budovu (areál) - např. zamčenými dveřmi od budovy; bariérovým přístupem z/do budovy (přestože cílovou skupinou jsou imobilní klienti); umístěním mříží u vstupu do budovy, která znemožňuje odchod (zmíněnou praxi jsem zaznamenal i v sociální službě odborné sociální poradenství se zdůvodněním potřebné kontroly odcházejících); nemožností opustit budovu z důvodu chybějících či nekvalifikovaných pracovníků. Restriktivní opatření, tedy vše, co omezuje volný pohyb v uvedených případech, pak nelze opět považovat za ochranu uživatele, ale za nepochopení smyslu sociální služby, kterým by mělo být zajištění pomoci a podpory uživatelům a umožnění naplňovat jejich lidská práva.¹⁹⁷ Dále můžeme uvést, že např. bariérový přístup do budovy, ve které jsou poskytovány sociální služby imobilním klientům, popírá smysl daného poskytovatele (ten si totiž volí cílovou skupinu, které zajišťuje služby

---

¹⁹⁵ § 89 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹⁶ Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěv zařízení sociálních služeb pro seniory*. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-4-18].

¹⁹⁷ Srov. § 3 písm. a) a § 88 písm. c) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

na základě individuálních potřeb klientů¹⁹⁸). Obhajovat uzamčení dveří či mříží potřebnou kontrolou odcházejících znovu znemožňuje klientovi možnost volby, a poskytovatel se tak může dostávat do neopodstatněného střetu zájmů klienta a zájmů svých, kterému mu by však měl předcházet.¹⁹⁹ Znemožnění volného pohybu uživatelů z důvodu chybějícího či nekvalifikovaného personálu postrádá jakékoliv opodstatnění, protože počty zaměstnanců mají být „*přiměřené druhu poskytované sociální služby, její kapacitě a počtu a potřebám osob, kterým je poskytována*“.²⁰⁰

Řešení a předcházení situaci porušení práva – volného pohybu

Platí, že klient má právo se rozhodovat o svém pohybu. Poskytovatel by tedy měl jakýmkoliv prostředky (technicky i personálně) zajistit možnost jeho volného pohybu. Vzhledem k tomu, že si poskytovatel volí, komu bude sociální službu poskytovat, v souladu se zákonnými zásadami uvedenými např. v § 88 (povinnosti poskytovatelů sociálních služeb)²⁰¹ není možné, aby přestal respektovat právo na volný pohyb klientů z jakéhokoliv důvodu. Poskytovatel by tedy měl primárně určit, které cílové skupině osob bude službu poskytovat a dle toho zajistit odpovídající podmínky. To platí pro všechny sociální služby.

Pokud je již poskytovatel nucen omezit volnost pohybu uživatele, lze tak podle Zákona o sociálních službách (§ 89, opatření omezující pohyb osob)²⁰² učinit pouze z důvodu přímého ohrožení zdraví a života uživatele či zdraví a života jiných osob. Toto omezení lze však použít pouze na nezbytně nutnou dobu, pokud selhala jiná opatření, která by zabránila ohrožení zdraví uživatelů. Omezování pohybu je však třeba předcházet, aby nebylo nutné k němu

---

¹⁹⁸ Např. standard č 1 kriterium a). Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

¹⁹⁹ Např. § 88 písm. c) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁰ Standard č 9 kriterium a). Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²⁰¹ § 88 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰² Tamtéž, § 89.

přistupovat. Pokud již k němu poskytovatel je nucen přistoupit, může – opět podle § 89 – využít pouze fyzické úchopy, umístění osoby do místnosti zřízené k bezpečnému pobytu, popř. na základě ordinace lékaře použít léky.²⁰³ **V žádném případě tedy nelze (dle Zákona o sociálních službách) zasahovat do svobody pohybu uživatele jinak než dle postupů a za použití prostředků, které jsou uvedeny v § 89.** Případné situace porušení práva na volný pohyb je nutné konzultovat v týmu a případně zapracovat do jednotlivých metodických postupů a dokumentů poskytovatele v souvislosti se Standardy. Možné porušení tohoto práva, i jako možný střet zájmu a předcházení těmto situacím, by mělo být pak řešeno zejména ve standardu č. 2.²⁰⁴ Případné použití omezujících prostředků musí být „*podrobena přísným pravidlům*“, ²⁰⁵ protože s sebou nese riziko zneužití nebo zásahů do lidské důstojnosti.

Nicméně i v případě § 89 se jedná o zásah do lidských práv klienta, resp. o jejich omezení (restrikcí). Vynecháme-li zákonnou normu, můžeme říci, že ani tento přístup nelze považovat za přípustný, pokud nerespektuje lidskou důstojnost klienta. Jestliže je tedy uživatel omezen ve svobodě pohybu proti své vůli, lze konstatovat, že i opatření omezující pohyb osob dle § 89 jsou restrikcí vůči klientovi dané sociální služby. Vzhledem k neustálému posunu ve vnímání sociálních služeb se dá předpokládat, že tento zásah do osobní svobody bude ze zákonné normy jednoho dne odstraněn, protože nikdy nelze úplně zabránit zneužití tohoto opatření.

2. Zabránění volbě uživatele, kdy bude vstávat, co bude jíst

Každý z nás se rozhoduje o tom, kdy bude vstávat, popř. co bude jíst. Je zřejmé, že právo této volby náleží každému z nás, tedy i uživatelům sociálních služeb. Bohužel stálou praxí je, že klient nemá možnost se takto rozhodovat. Poskytovatel, resp. pracovník, by měl respektovat možnost volby uživatele služby

---

²⁰³ Srov. § 89 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰⁴ Standard č. 2. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²⁰⁵ Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěv zařízení sociálních služeb pro seniory*. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-4-18].

a využít všechny možné prostředky k tomu, aby se uživatel mohl rozhodovat o vstávání (např. kdo jej bude budit – je-li to nutné), jídle apod.

Omezení práva na volbu, kdy budu vstávat, co budu jíst

K omezení práva (restrikci) klientů dochází např. nastavením režimových opatření (které nesouvisí s poskytovanou sociální službou), kam spadá jednotné vstávání či buzení v brzkých ranních hodinách z důvodu hygieny (kterou provádí pracovníci na noční směně); dále jídelními lístky, které nejsou některým klientům srozumitelné; povinností konzumovat dietní jídla apod. Restriktivní opatření v těchto případech znamenají „ztrátu“ možnosti se rozhodnout, např. kdy mám být buzen, co budu jíst apod. Při volbě jídla je vhodné zajistit, aby si uživatel mohl vybrat z více jídel (je-li to možné vzhledem k typu sociální služby) a rozuměl jídelníčku. Zároveň není možné nutit uživatele konzumovat dietní stravu předepsanou lékařem, protože tato povinnost není „stanovena žádným právním předpisem“.²⁰⁶

Řešení a předcházení situaci porušení práva – volby, kdy budu vstávat, co budu jíst

Poskytovatel by měl zajistit možnost volby každému z uživatelů. U uživatelů, kteří ji nejsou schopni vyjádřit, je potřeba zjistit (pozorováním apod.), jaké buzení je pro ně vyhovující, a z toho vycházet. Zároveň by měla být umožněna každému z uživatelů (včetně uživatelů nekomunikujících) i možnost volby jídla. Také lidem s těžkým mentálním postižením je třeba zajistit volbu stravy (např. pomocí fotografií s jídly). Jestliže uživatel odmítá dodržovat dietní režim, měli by jej pracovníci pouze poučit o možných následcích, které „může nedodržení způsobit“.²⁰⁷

Poskytovatel by měl mít způsob možnosti volby uživatelů zapracovaný do jednotlivých metodických postupů, ve kterých by mělo být uvedeno, jakým

---

²⁰⁶ Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěv zařízení sociálních služeb pro seniory*. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-4-18].

²⁰⁷ Tamtéž.

konkrétním způsobem je zajištěno, aby uživatel mohl „uplatňovat vlastní vůli.“²⁰⁸

7.1.3 Právo na ochranu soukromí

Právo na ochranu soukromí je mimo jiné zaručeno v Listině základních práv a svobod, kde je v článku 7 uvedeno, že: „Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem.“²⁰⁹ Dále v článku 12: „Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí.“²¹⁰ Také můžeme zmínit Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod, článek 8: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.“²¹¹

I uživatelé sociálních služeb mají právo na nedotknutelnost svého obydlí a nedotknutelnost své osoby. Není důležité, zda člověk bydlí osaměle či s ostatními v pokoji nebo bytě, protože právo na ochranu soukromí mu umožňuje „kontrolu nad jeho teritoriem“.²¹² Zároveň má každý uživatel možnost rozhodovat o tom, kdo mu pomůže s hygienou a jak vypadá. Porušení práva na soukromí a na nedotknutelnost osoby tedy znamená i porušení práva na důstojné zacházení, které jsme již zmínili. Úkolem pracovníků je umožnit naplnění těchto práv uživatelů. V opačném případě dochází k restrikcím.

Příklady situací, které zasahují (omezují) do práva na ochranu soukromí klienta:

- Vstupování do pokojů klienta bez zaklepání či vyzvání.
- Neumožnění uzamknutí pokojů, toalet a koupelen.
- Prohledávání soukromých věcí uživatele bez jeho přítomnosti.
- Nepoužívání zástěn při provádění hygieny na vícelůžkových pokojích.

---

²⁰⁸ Standard č 1 kritérium b). Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²⁰⁹ Čl. 7 odst. 1. Listiny základních práv a svobod.

²¹⁰ Tamtéž, čl. 12 odst. 1.

²¹¹ Čl. 8 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

²¹² KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J.; ŠLOSÁREK, J. Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví. 2008, s. 30.

- Průchodzí pokoje.
- Zveřejňování fotografií bez souhlasu uživatelů.
- Používání kamerového systému na pokojích či společných chodbách.

Z těchto uvedených situací si rozebereme dvě následující:

1. Vstupování do pokoje klienta bez zaklepání či vyzvání

Je normální, že každý rozhoduje o tom, koho pustí do svého pokoje, bytu apod. Pokud někam vcházíme, předpokládá se, že nejprve zaklepeme a až po vyzvání vstoupíme. Tento postup souvisí s respektováním soukromí toho druhého, což by mělo platit i v rámci poskytovaných sociálních služeb. Pokud pracovník toto právo nerespektuje, jde o omezení práva (restrikci) vůči uživateli.

Omezení práva na ochranu soukromí pokoje/bytu

K omezení práva (restrikci) dochází např. tehdy, jestliže pracovník vejde do pokoje/bytu uživatele bez zaklepání nebo vejde do pokoje/bytu i přesto, že v něm nikdo není. Restriktivními opatřeními jsou tedy skutečnosti (nezaklepání, vstup bez přítomnosti uživatele/lů), které omezují právo na soukromí klienta. Samozřejmě je nutné odlišit opatření, která souvisí s nutností vejít do pokoje/bytu bez přítomnosti klienta (havárie apod.). I pro tyto případy je však potřeba zajistit souhlas klienta.

Řešení a předcházení situaci porušení práva – vstupování do pokoje/bytu

Poskytovatel by měl vždy respektovat soukromí uživatelů. Je tedy nutné seznámit všechny pracovníky i uživatele s tím, že bez vědomí uživatelů není přístup do pokojů možný (případně mít zajištěn souhlas se vstupem např. pro situace havárií). Na zaklepání (případně jiné sdělení) před vstupem do pokoje/bytu není možné automaticky rezignovat ani u uživatelů nekomunikujících. V jejich případě je třeba zajistit jiný způsob souhlasu se vstupem do jejich pokoje/bytu. Problematickým by se mohl zdát např. souhlas osob s hlubokým mentálním postižením. I zde by však mělo platit, že je nejprve nutné zaklepat a až poté vstoupit.

Poskytovatel by měl mít zavedeny v rámci vnitřních metodických pokynů

postupy, které ošetřují vstup do pokojů/bytů uživatelů.²¹³ Pokud si uživatel přeje, aby do jeho pokoje vstupovali pracovníci i v jeho nepřítomnosti, je vhodné mít tento postup ošetřen např. v rámci individuálního plánu s prokazatelným souhlasem uživatele. Zpracované postupy by se tedy měly dotknout individuálního plánování standardu č. 5. Dále v případě nouzových a havarijních situací standardu č. 14 a standardu č. 2, který by měl vymezit předcházení porušení práva na soukromí, popř. řešení, pokud k porušení práva/střetu zájmu dojde.²¹⁴

2. Používání kamerového systému na pokojích či společných chodbách

V rámci metodických kontrol a cvičných inspekcí se setkávám s používáním kamerového systému, a to zejména v pobytových sociálních službách. Kamery bývají umístěny jak na společných chodbách, tak i na pokojích klientů. Deklarovaným účelem pro jejich použití bývá „ochrana uživatelů“. Je však zřejmé, že by si nikdo z nás nepřál, aby jeho soukromé aktivity byly monitorovány, a to ať již s použitím nahrávání, či nikoliv. Použitím kamer tedy dochází k neopodstatněnému zásahu do soukromí uživatelů. Pokud poskytovatel do tohoto soukromí vstupuje a právo na něj nerespektuje, jde o omezení práva (restrikci) vůči uživateli sociálních služeb.

Omezení práva na ochranu soukromí použitím kamerového systému

K omezení práva (restrikci) dochází, jestliže jsou kamery umístěny na pokojích uživatelů či společných chodbách, které jsou určeny k soukromým aktivitám. Restriktivním opatřením je poté použití kamerového systému, ať již s nahráváním, či bez něj. Jeho použití znamená porušení výše uvedeného článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod²¹⁵ a uvedených článků 7 a 12 Listiny základních práv a svobod.²¹⁶ Dále porušuje i článek 10

---

²¹³ Srov. § 88 písm. d) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²¹⁴ Standard č. 2, 5, 14. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²¹⁵ Čl. 8 odst. 1. Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

²¹⁶ Čl. 7 odst. 1 a čl. 12 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Listiny základních práv a svobod, kde je uvedeno, že: „Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“ a „Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.“²¹⁷ Použití kamerového systému na pokojích a společných chodbách, které jsou využívány uživateli sociálních služeb k soukromým/osobním aktivitám, je tedy v rozporu s Listinou základních práv a svobod a mezinárodními úmluvami. Zároveň i často uváděný účel použití, tedy „ochrana uživatelů“, je v rozporu s povinností poskytovatele, který má poskytovat sociální služby v náležité kvalitě (personální apod.).²¹⁸

Řešení a předcházení situaci porušení práva – použití kamerového systému

Poskytovatel by měl respektovat soukromí uživatelů, a to jak na jejich pokojích, tak na společných chodbách, kde dochází k soukromým/osobním aktivitám. Monitorování těchto prostor kamerovým systémem je zcela nepřijatelné, protože by došlo k zásadnímu omezení práva na soukromí. Je tedy potřeba zajistit „ochranu“ uživatelů jiným způsobem, např. zvýšením personálního zajištění, a nezbavovat se tak povinností, které souvisí se zachováním lidské důstojnosti a práv uživatelů.

7.1.4 Právo na osobní a rodinný život

Právo na ochranu rodinného a soukromého života je mimo jiné zaručeno v Listině základních práv a svobod, kde je v článku 10 uvedeno, že: „Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“²¹⁹ Dále můžeme zmínit i Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod, článek 8: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.“²²⁰

---

²¹⁷ Čl. 10 odst. 2 a 3 Listiny základních práv a svobod.

²¹⁸ Srov. Standard č. 9. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²¹⁹ Čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

²²⁰ Čl. 8 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Uvědomujeme si možnost kontaktu s druhými lidmi a při jejich navazování tohoto práva užíváme. Nejedná se pouze o osobní kontakt s rodinou, s přáteli, kamarády, ale i o kontakt telefonický či písemný. Člověk se na základě své volby rozhoduje, s jakou skupinou lidí se bude stýkat, tedy účastnit se společenského života. Neodmyslitelným právem je i možnost partnerského života.²²¹ Všechny tyto jmenované možnosti by měly být zaručeny i uživatelům sociálních služeb. Zabránění kontaktu s rodinou, přáteli, kamarády či upření práva na partnerský a sexuální život lze považovat za zasahování do práva na osobní či rodinný život, tedy za restrikcí. Je nutné uvést, že i dítě má právo na osobní a rodinný život (přestože podle zákona např. k právu na partnerský život teprve dorůstá), tedy např. ke styku s oběma rodiči,²²² a toto právo mu zůstává i v případě, že jej omezil či zakázal soud. Každý z klientů by měl mít zaručeno i právo na soukromí při těchto kontaktech. Úkolem pracovníků je umožnit naplnění těchto práv uživatelů, protože v opačném případě dochází k restrikcím.

Příklady situací, které zasahují (omezují) do práva na osobní a rodinný život klienta:

- Znemožnění společného bydlení manželů.
- Odepírání práva na sexuální život.
- Povinné předepisování antikoncepce.
- Zákaz návštěv.
- Podmiňování poskytování sociální služby pouze zpřetrháním vazeb s okolím.
- Znemožnění telefonických hovorů.
- Neumožnění kontaktů v souvislosti s odlehlostí pobytové sociální služby.

Z těchto uvedených situací si rozebereme dvě následující:

1. Znemožnění společného bydlení manželů

Je běžné, že manželé bydlí společně. Toto právo volby by zřejmě nikdo z nás

---

²²¹ Srov. ČÁMSKÝ, P.; KRUTILOVÁ, D.; SEMBDNER, J.; SLADKÝ, P. *Manuál pro tvorbu a zavádění standardů kvality poskytovaných sociálních služeb*. 2008, s. 61.

²²² Srov. KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J.; ŠLOSÁREK, J. *Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví*. 2008, s. 31.

nezpochybňoval, případně by si jej nenechal odepřít. Společným prostorem můžeme nazývat pokoj, byt či dům, který manželé obývají. Není důvod, proč by se právo na společné bydlení manželů nemělo týkat i těch, kteří jsou uživateli jedné pobytové sociální služby. Pokud by poskytovatel znemožnil bydlení takového páru, nerespektoval by právo klientů se takto rozhodnout a šlo by o omezení (restrikci) vůči nim.

Omezení práva na společné bydlení manželů

K omezení práva (restrikci) může docházet např. tehdy, jestliže jsou v zařízení oddělena patra pro muže a ženy; zařízení společné bydlení záměrně nenabízí apod. Restriktivním opatřením je pak tedy jakékoliv zabránění volbě páru žít společně, tedy rozvíjet a uchovávat svůj osobní a rodinný život. Lze říci, že poskytovatel tedy nevytváří takové podmínky, které umožňují osobám naplňovat jejich práva.²²³

Řešení a předcházení situaci porušení práva – společného bydlení manželů

Je potřeba, aby poskytovatel nabízel společné bydlení manželům, kteří spolu chtějí žít, a kterým je poskytována stejná sociální služba. Bez ohledu na jakékoliv architektonické a jiné bariéry je nutné, aby se poskytovatel snažil zajistit společné bydlení manželů a tím jejich co nejdelší soběstačnost a blízkost. Zároveň by měl zvážit, zda by neměl přijímat přednostně druhého z manželů (pokud spadá do cílové skupiny), který žádá o poskytnutí sociální služby, a to z důvodu zachování osobních a rodinných vazeb.

Poskytovatel by měl mít postupy, které ošetřují společné bydlení manželů, zapracovány do vnitřních dokumentů v souvislosti se Standardy. Projednání možnosti společného bydlení manželů by mělo být ošetřeno již v rámci jednání se zájemcem o sociální službu (standard č. 3). Zjištění potřeb stávajících uživatelů by mohlo být zmapováno např. ve standardu č. 5.²²⁴

---

²²³ Srov. § 88 písm. c) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁴ Standard č. 3, 5. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

2. Neumožnění kontaktů v souvislosti s odlehlostí pobytové sociální služby

Je běžné, že rozhodujeme o tom, kde budeme bydlet. Dle našich priorit volíme město, venkov apod. Tento postup samozřejmě souvisí i s právem volby. I pokud poskytovatel poskytuje pobytovou sociální službu odlehle/izolovaně (např. v odlehlém zámku), nemůže automaticky rezignovat na právo osobního a rodinného života klientů. Jestliže by zamezoval právu na osobní a rodinný život, nerespektoval by práva klienta a šlo by o omezení (restrikci) uživatele sociální služby.

Omezení práva na osobní a rodinný život – neumožnění kontaktů v souvislosti s odlehlostí pobytové sociální služby

K omezení práva (restrikci) může docházet např. tehdy, jestliže je klientovi znemožněno stýkat se i s jinými lidmi (přáteli, rodinou), případně vykonávat i jiné aktivity než ty, které nabízí poskytovatel. Dalším možným omezením je neumožnění využívat běžně dostupné služby (např. kadeřník, restaurace apod.) či další nepodporování kontaktu s přirozeným sociálním prostředím. Restriktivním opatřením je pak tedy skutečnost, že poskytovatel nenabízí/neumožňuje kontakt s přirozeným sociálním prostředím. Argumentace poskytovatele, že např. *„není možné zajistit jiné služby či kontakt s jinými lidmi z toho důvodu, že nejbližší město je vzdáleno 10 km a v okolí také nic není“*, je neopodstatněná. I tehdy, pokud si klient odlehlost pobytové služby vybral záměrně (většina klientů však byla do těchto zařízení „umístěna“ bez ohledu na jejich potřeby a vazby již před Zákonem o sociálních službách), je nutné jej podporovat v kontaktu s dalšími lidmi a službami. Ani argument, že *„jsou zde všichni spokojeni tak, jak to je“*, není určující - i vzhledem k tomu, že žádné jiné prostředí než prostředí zařízení klienti poznat nemuseli.

Řešení a předcházení situaci porušení práva – neumožnění kontaktů v souvislosti s odlehlostí pobytové sociální služby

Poskytovatel by měl vždy respektovat právo klientů na osobní a rodinný život. Je nutné zvážit, jaké možnosti se nabízejí k tomu, aby mohlo být dosaženo

„sociálního začlenění“,²²⁵ které má sociální služba podporovat. Je možné zajistit např. nabídku dobrovolnictví, dovoz a doprovod klientů za aktivitami, umožnit a podporovat kontakt s rodinou a přáteli dostupnými prostředky, tedy zachovávat či podporovat přirozené vazby klienta s okolím. Ani klienti s těžkým zdravotním postižením by o tuto nabídku neměli být ochuzeni.

Poskytovatel by měl mít postupy, které ošetřují možnosti kontaktů (i u odlehle pobytové sociální služby), zapracovány do vnitřních metodických pokynů a dokumentů v souvislosti se Standardy. Zjištění potřeb uživatelů by mělo být zmapováno ve standardu č. 5 a návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje ve standardu č. 8. Případné porušení práv či střet zájmu s tímto související by měl být upraven ve standardu č. 2.²²⁶

Je zřejmé, že některé pobytové sociální služby nebudou nikdy schopny dosáhnout patřičného naplnění práva na osobní a rodinný život (případně i dalších práv), což by mělo poskytovatele (popř. zřizovatele) vést k otázce, zda danou sociální službu v místě nezrušit.

7.1.5 Lidská práva klientů v „ústavních“ sociálních službách

Z uvedených příkladů omezování lidských práv uživatelů (restrikcí) vyplývá, že největší měrou k nim dochází v pobytové formě poskytovaných sociálních služeb. Jedná se zejména o bývalé Ústavy sociální péče, kam můžeme zařadit, dle terminologie Zákona o sociálních službách: týdenní stacionář, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory a domovy se zvláštním režimem.²²⁷ Všechny poskytovatele těchto služeb však nelze automaticky spojovat s porušováním lidských práv uživatelů, protože mnoho z nich se snaží poskytovat služby v náležité kvalitě s ohledem na lidská práva a důstojnost uživatelů. Problematické jsou zejména velké „instituce“, které poskytují sociální služby

---

²²⁵ § 3 písm. a) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²²⁶ Standard č. 2, 5, 8. Obsah standardů kvality sociálních služeb je uveden v přílohách na konci práce - v příloze č. III.

²²⁷ Srov. § 120 odst. 9 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.

desítkám i stovkám klientů v nevyhovujících podmínkách technických, provozních a personálních. Ty mají své kořeny v dřívějších dobách, kdy byla zajišťována péče co největšímu množství klientů na často odlehlých místech. Problematika lidských práv se v těchto „ústavech“ řešila jen okrajově, protože šlo o model služby, která chápala klienta jako pacienta nebo velké dítě.²²⁸ V těchto bývalých „ústavech“ pak i dnes (vzhledem k nevyhovujícím podmínkám velkých institucí) dochází k porušování lidských práv ve zvýšené míře. I z tohoto důvodu by bylo třeba všechny tyto služby deinstitucionalizovat, tedy umožnit klientům začlenění do místních komunit tak, aby byla zajištěna jejich lidská práva. To, že jde o možnou cestu, jak zajistit, aby nebyla používána restriktivní opatření, dokládá příklad Švédska, které rozhodlo, že od ledna 2000 je zakázán vznik např. pobytových sociálních služeb pro osoby s duševním postižením (ve smyslu velkých institucí) a jsou preferovány komunitní služby.²²⁹

I přes jakékoliv limity poskytované sociální služby v těchto „institucích“ platí, že zachování lidské důstojnosti a lidských práv klientů je poskytovatel vždy povinován dodržovat, a to tak, aby nepodporoval „setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace“²³⁰ klienta, ale posiloval jeho „sociální začleňování“.²³¹

7.2 Řešení situace pana K.

Ve druhé kapitole jsme uvedli příklad čtyřicetiletého pana K., kterému byla diagnostikována lehká mentální retardace a žije celý život v ústavní péči (nyní domov pro osoby se zdravotním postižením pro 100 klientů). Pan K. je omezen ve způsobilosti k právním úkonům a roli opatrovníka vykonává zaměstnanec poskytovatele. Je osločován zdrobnělinou svého křestního jména,

---

²²⁸ Srov. SOBEK, J; KOSINA, K. Poskytování sociálních služeb a naplňování práv. 2007, s. 65.

²²⁹ Srov. ERICSSON, K. *Deinstitutionalization and Community living for Persons with an Intellectual Disability in Sweden – Presentation*. Disability Conference Tokyo, [cit. 2009-4-22]. Dostupné na WWW:<<http://www.institutionwatch.ca/cms-files/system-action?file=research/sweden.pdf>>.

²³⁰ § 2 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

²³¹ Tamtéž.

neumí si nakoupit, nezná hodnotu peněz (většinu utratí za cigarety). Přestože mu hrozí nebezpečí, chce chodit ven a touží mít vztah s ženou. Pokud nejsou naplněny jeho potřeby a přání, dochází u něho k agresivnímu chování, které může být řešeno až restrikcí ze strany pracovníků. Nastínili jsme již také možné řešení jeho situace. Nyní si uveďme „výsledný“ postup.

„Výsledný“ postup

Je zřejmé, že nelze porušovat lidská práva pana K., a je třeba tomuto **bezpodmínečně předcházet**. Pro další spolupráci s panem K. je vhodné změnit pohled na jeho situaci. Vzhledem k tomu, že jde o osobu s lehkým mentálním postižením, není jasné, proč by měl i nadále zůstat ve službě domova pro osoby se zdravotním postižením, která mu není schopna plně zajistit sociální začlenění. Zároveň je třeba vycházet i z toho, že k agresivitě u něj dochází pouze v případech, kdy nejsou uspokojeny jeho potřeby a přání.

Nejprve by měl být určen klíčový pracovník, který společně s panem K. vypracuje jeho osobní profil, v němž by se měly objevit údaje o činnostech, které pan K. zvládá, případně by zvládat chtěl (životní přání, činnosti v domácnosti, společenské činnosti, vztahy apod.). Na základě osobního profilu by měly být zmapovány oblasti podpory, kde je potřeba uvést, ve kterých činnostech je nutné pana K. podporovat (úplně, či částečně), a začít společně s ním v aktivní podpoře směrem k jeho samostatnosti. Toho lze dosáhnout např. doprovázením na nákupy, seznamováním s novými lidmi, učením se hodnotě peněz (je možné využít systém efektivního učení²³²) apod. Zároveň by mělo dojít ke zmapování rizik, včetně postupů, jak bychom jim měli předcházet, a zvládat je společně s panem K. Paralelně s celým tímto procesem by mělo být zajištěno pravidelné setkávání účastníků tohoto individuálního plánování, kterého by se měl účastnit pan K., klíčový pracovník, opatrovník, blízký člověk (např. rodinný příslušník, kamarád), popř. odborník na zvládnání agresivity. Součástí plánování

---

²³² Srov. CHÁBOVÁ, R. Efektivní učení – prezentace. In *Pro změnu 2008* [online]. Praha: QUIP – Společnost pro změnu, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/004/000539.pdf>>.

by se mělo stát i důkladné zjištění toho, jak si přeje být pan K. osloven, a to bezpodmínečně respektovat. V případě přípravy pana K. na přechod do jiné sociální služby (např. chráněného bydlení) by měla být brána v potaz jeho přání, tedy měl by se rozhodnout samostatně (v případě nabídky chráněného bydlení je vhodné nejprve zajistit návštěvy v této službě, aby se pan K. mohl rozhodnout svobodně).

Během tohoto procesu je také třeba zajistit změnu opatrovníka, protože není možné, aby opatrovníka vykonával zaměstnanec a zároveň poskytovatel zajistil podmínky, které umožní osobám, jimž poskytuje „sociální služby, naplňovat jejich lidská i občanská práva, a které zamezí střetům zájmů těchto osob se zájmy poskytovatele sociální služby“.²³³ Odpovědnost poskytovatele by po změně opatrovníka (za jinou nestrannou osobu) byla vymezená „pouze“ jako odpovědnost za kvalitně poskytovanou sociální službu. Současně s individuálním plánováním s panem K. je potřeba i pracovat na změně přístupu pracovníků, kteří by měli respektovat a vnímat, že lidská práva osob se zdravotním postižením mají stejný základ jako jejich.

„Výsledný“ postup, přestože se může zdát jednoduchý, předpokládá změnu v pohledu na poskytovanou sociální službu, jejíž služby pan K. využívá. Nemělo by jít o výjimečný přístup jen k jednomu z klientů, ale o individuální přístup ke každému zvlášť. Je nutné, aby měl poskytovatel zpracovány postupy (v rámci metodických pokynů a dokumentů) a ošetřeny i konkrétní situace možného porušení práv tak, aby k nim nedocházelo, případně bylo zřejmé, jak postupovat, pokud k nim dojde.

7.3 Shrnutí

Přestože při poskytování sociálních služeb jsme povinni dodržovat stanovená pravidla, mezi která patří i zachování lidské důstojnosti a dodržování lidských práv, není vždy zcela jasné, jak postupovat. Při posuzování problematických

---

²³³ § 88 písm c) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

situací (ne jen těch, které byly vymezeny) je nutné, aby poskytovatel i pracovníci vždy zvažovali, zda jejich zásah neznamena zasahování do lidských práv a důstojnosti klientů. Pokud jsou již restriktivní opatření činěna (např. z důvodu zavedené praxe), je nutné konfrontovat daná opatření s lidskými právy a důstojností a také na základě svého rozumu a svědomí se rozhodnout, jak jejich pokračování zabránit. Vhodným měřítkem pro naplňování práv klientů je podrobit situaci srovnání s běžným životem a z toho vycházet. Přestože v rámci některých sociálních služeb nelze naplnit lidská práva beze zbytku, není možné na jejich nárok pro každého z nás rezignovat. Je tedy nutné, aby poskytovatel znal limity své služby, a tím předcházet možnému porušení práv a důstojnosti klientů. Jednotlivé střety zájmů by měly být zapracovány do vnitřních opatření, podle kterých je pak postupováno. Určujícím a jasným přístupem ke klientovi by se měl stát individuální přístup, který bude reflektovat jeho potřeby, ale i celkovou situaci. Bez toho nelze mluvit o sociální službě, která by zachovávala lidskou důstojnost a naplňovala lidská práva svých uživatelů.

8 Závěr

Otázka, kterou jsme si v úvodu práce položili, zněla, zda lze vymezit univerzálně platné hranice pro restrikce a použití restriktivních opatření v sociálních službách (vůči uživatelům různých sociálních služeb), resp. jaké, pokud jsou.

Ukázali jsme, že sociální služby jsou součástí naší společnosti a společně s ní prožívají svoji přeměnu. Nároky, které jsou na sociální služby kladeny, vycházejí z moderního pojetí sociálních služeb jako činnosti, která má umožňovat zachování lidské důstojnosti a lidských práv uživatelů všech sociálních služeb. Tím, že jsou sociální služby poskytovány různým cílovým skupinám v různých formách, můžeme nabývat neopodstatněného dojmu, že ne vždy je nutné se o to snažit. Vzhledem k tomu, že lidská důstojnost a lidská práva jsou založena na univerzálně platných normách, které vycházejí z přirozeného práva, jsme k jejich dodržování morálně zavázáni. Mimo to jsou začleněna i do normativního práva společnosti, která může zaručit jejich dodržování.

Restrikce v sociálních službách nelze vnímat jako něco běžného či obhajitelného. Zejména v rámci sociálních služeb, kdy je často klient ve znevýhodněné situaci, je nutné si dávat pozor, aby se poskytovatel neuchyloval (třebaže neúmyslně) k restriktivním opatřením vůči uživatelům. Každou situaci porušení práva klienta je důležité vnímat jako připomenutí lidské důstojnosti každého z nás. Je tedy zřejmé, že na prvním místě je vždy člověk, kterému je sociální služba poskytována, tedy člověk jakožto partner, který je obdařen rozumem a svobodnou vůlí. Při hledání řešení jeho situace je vhodné společně s ním porovnávat jeho život s běžným životem a pomáhat mu nalézat cestu k jeho samostatnosti.

Hranicí, od kdy můžeme mluvit o restrikci v sociálních službách, je tedy takový zásah do klientova života, který omezuje jeho lidská práva tím, že za něj přebírá zodpovědnost. Případné použití restriktivních opatření je nepřijatelné, pokud to neumožňuje zákon. Avšak vzhledem k tomu, že kromě norem vytvořených společností existuje i právo přirozené, které jim předchází, nelze ani státem povolený přístup vnímat bezvýhradně jako přijatelný, protože stát lidská

práva a důstojnost nevytváří, ale pouze potvrzuje. Použití restriktivních opatření v sociálních službách je tedy nepřipustné a každý z nás by se mu měl snažit ve spolupráci s druhými zabránit.

Jednou z „nových“ otázek, která by z této práce mohla vyplynout, je zajištění dodržování lidských práv dětí (uživatelů) v sociálních službách (např. s nařízenou ústavní výchovou). Hledání odpovědi by se mohlo stát tématem jiné práce, která by problematiku lidských práv vztáhla přímo k této cílové skupině uživatelů sociálních služeb.

9 Seznam použité literatury a zdrojů

Monografické publikace:

ADAMUS, V. *Mezinárodní dokumenty o lidských právech..* Praha: Linde Praha, a. s., 2000. 496 s. ISBN 80-7201-221-5.

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky.* Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 296 s. ISBN 80-7192-698-1.

BOHÁČKOVÁ, R. *Dějiny právního myšlení.* Brno: Masarykova univerzita, 1994. 148 s. ISBN 80-210-1028-2.

GERLOCH, A. *Teorie práva.* Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2000. 304 s. ISBN 80-86473-04-X.

HAVRÁNEK, J a kol. *Teorie práva.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 501 s. ISBN 978-80-7380-104-5.

KOMÁRKOVÁ, B. *Lidská práva.* Heršpice: EMAN, 1997. 129 s. ISBN 80-901854-4-4 (spisy).

KUBA, J. *Filosofie lidských práv a právo.* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 1999. 146 s. ISBN 80-7082-540-5.

MACINTYRE, A. *Ztráta ctnosti.* Praha: OIKOYMENH, 2004. 336 s. ISBN 80-7298-082-3.

MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích.* Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.

ONDOK, J. P. *Bioetika.* Svitavy: Trinitas, 1999. 136 s. ISBN 80-86036-24-3.

Život z víry: Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. Překlad: Jindřich Šrajfer, Marta Rynešová, Vladimír Feldmann. 2. vyd. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2005. 356 s. ISBN 80-7040-809-X.

Příspěvky (kapitoly) v monografických publikacích:

BOTEK, L. *Prameny lidských práv a jejich výkon z pohledu křesťanů.* In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva.* Brno: CDK, 2002, str. 140 - 146. ISBN 80-85959-89-5.

HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva.* In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva.* Brno: CDK, 2002, str. 11 - 54. ISBN 80-85959-89-5.

HRUŠKOVÁ, H.; MATOUŠEK, O.; LANDISCHOVÁ, E. *Sociální práce s lidmi s mentálním postižením.* In MATOUŠEK, O.; KOLÁČKOVÁ, J.; KODYMOVÁ, P. (eds). *Sociální práce v praxi.* Praha: Portál, 2005, str. 111 - 131. ISBN 80-7367-002-X.

CHRENKOVÁ, M; SOBKOVA, H; VAJDAKOVÁ, Z. Metody sociální práce, sociální služby a standardy kvality v sociálních službách. In JANOUŠKOVÁ, K. (ED.) *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, str. 11 - 38. ISBN 978-80-7368-229-3.

KOLDINSKÁ, K. Legislativní zakotvení sociálních služeb v ČR. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, str. 35 - 52. ISBN 978-80-7367-310-9.

LANGHAMEROVÁ, V. Způsobnost k právním úkonům. In SOBEK, J.; a kol. *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, 2007, str. 21 - 38. ISBN 978-80-239-9399-8.

MAIER, H. Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. In HANUŠ, J. (ed.). *Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. Brno: CDK, 2001, str. 7 - 31. ISBN 80-85959-86-0.

MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Trendy v historickém vývoji sociálních služeb. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, str. 17 - 34. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O.; KOLDINSKÁ, K. Úvod. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007, str. 9 - 16. ISBN 978-80-7367-310-9.

POSPÍŠIL, P.; HUTEČKA, K. Právo. In JANOUŠKOVÁ, K. (ED.) *Metodické a koordinační dovednosti v sociálních službách*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, str. 39 - 108. ISBN 978-80-7368-229-3.

RAJMOVÁ, E. Historie psychiatrického ošetřovatelství a vývoj vzdělávání ošetřovatelského personálu v psychiatrii. In MARKOVÁ, E; VENGLÁŘOVÁ, M., BABIAKOVÁ, M. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006, str. 25 - 37. ISBN 80-247-1151-6.

SOBEK, J; KOSINA, K. Poskytování sociálních služeb a naplňování práv. In SOBEK, J. a kol. *Práva lidí s mentálním postižením*. Praha: Portus, 2007, str. 61 - 92. ISBN 978-80-239-9399-8.

STROUHAL, E. Staroegyptské lékařství. In ŘÍHOVÁ, M. a kol. *Kapitoly z dějin lékařství*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, str. 15 - 25. ISBN 80-246-1021-3.

TOMEŠ, I. Sociální politika, sociální služby a sociální práce. In MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, str. 155 - 182. ISBN 80-7178-473-7.

Všeobecná deklarace lidských práv po padesáti letech / Prohlášení Ramseyova kolokvia. In HANUŠ, J. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002, str. 57 - 67. ISBN 80-85959-89-5.

Tištěné sborníky

ČÁMSKÝ, P.; KRUTILOVÁ, D.; SEMBDNER, J.; SLADKÝ, P. *Manuál pro tvorbu a zavádění standardů kvality poskytovaných sociálních služeb*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008. 156 s.

Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, 188 s.

Příspěvky do tištěných sborníků

ČERMÁKOVÁ, K.; HOLEČKOVÁ, K. Úvod. In *Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, s. 5 - 8.

KOŘÍNKOVÁ, D.; MATYÁŠOVÁ, P.; JŮN, H.; SOBEK, J.; ŠLOSÁREK, J. Ochrana práv a uplatnění vlastní vůle uživatele sociální služby, opatření omezující pohyb, způsobilost k právním úkonům a opatrovnictví. In *Standardy kvality sociálních služeb – Výkladový sborník pro poskytovatele*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2008, s. 26 - 55.

KULICHOVÁ, R. Příloha VI – Problematika restriktivních opatření v České republice. In HAICL, M. a kol. *Osobní asistence jako alternativa klecových a síťových lůžek*. Praha: Středočeský kraj, 2006, s. 50 - 52.

Články v tištěných seriálových publikacích:

ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Časopis Sociální práce*, 2006, roč. 2, str. 109-113. ISSN 1213-6204.

Elektronické dokumenty:

ABZ.cz.: slovník cizích slov. Restrikce. In *Slovník cizích slov* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov - on-line hledání, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW:<<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/restrikce>>.

Administrative Committee on Coordination (ACC). Information on the Human Rights Programme. In *The United Nations System and Human Rights: Guidelines and Information for the Resident Coordinators System* [online]. Posl. aktualizace Březen 2000 [cit. 2009-4-2]. Dostupné na WWW:<http://www.undg.org/archive_docs/1-The_UN_System_and_Human_Rights_Guidelines_and_Information_for_the_Resident_Coordinator_System_-_The_UN_System_and_Human_R.pdf>.

Asociace pro osobní asistenci. *Historie osobní asistence* [online]. Asociace pro osobní asistenci, posl. aktualizace 2008 [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW:<<http://www.apoa.cz/index.php/o-osobni-asistenci/zakladni-udaje/historie-osobni-asistence>>.

ČERMÁKOVÁ, K. Integrovaná péče – sociálně zdravotní služby. In *Doktorské semináře VSP 2006/2007 / Kristýna Čermáková: Vývoj sociálně-zdravotní péče v ČR – Prezentace* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd UK, posl. aktualizace 3. 4. 2009 [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW: <iss.fsv.cuni.cz/ISS-37-version1-070322_cermakova.ppt>.

ERICSSON, K. *Deinstitutionalization and Community living for Persons with an Intellectual Disability in Sweden – Presentation*. Disability Conference Tokyo, [cit. 2009-4-22]. Dostupné na WWW: <<http://iss.fsv.cuni.cz/ISS-37.html>>.

GRÜNDEL, J. *Stárnout v důstojnosti* [online]. Teologické texty. Číslo: 2007/3 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Starnout-v-dustojnosti.html?co=d%F9stojnost>>.

CHÁBOVÁ, R. Efektivní učení – prezentace. In *Pro změnu 2008* [online]. Praha: QUIP – Společnost pro změnu, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/data/004/000539.pdf>>.

JOHNOVÁ, M. *Jaký význam mají Standardy kvality sociálních služeb pro nestátní neziskové organizace? Co jim přinášejí?* [online]. Praha: Spiralis, o.s., posl. aktualizace 13.5.2008 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://209.85.129.132/search?q=cache:KamuIEsbZ00J:www.spiralis-os.cz/DF2003_download_standartysocsluzeb.doc+Standardy+kvality+v+brit%C3%A1nii&hl=cs&ct=clnk&cd=2&gl=cz&client=firefox-a>.

MPSV. Doporučený postup Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro používání opatření omezující pohyb osob. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5532/doporuceny_postup.pdf>.

MPSV. Evropská sociální charta (původní znění). In *Evropská sociální charta* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1218/esch.pdf>>.

MPSV. Panel expertů k problematice restriktivních opatření v rámci poskytování sociálních služeb. In *Problematika restriktivních opatření* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5861>>.

MPSV. Problematika restriktivních opatření. In *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/1087>>.

MPSV. Registr poskytovatelů sociálních služeb. In *MPSV* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <http://iregistr.mpsv.cz/socreg/rozsirene_hledani_sluzby.fw.do?SUBSESSION_ID=http://iregistr.mpsv.cz/socreg/rozsirene_hledani_sluzby.fw.do?SUBSESSION_ID=1243833678598_1>.

MPSV. Seznam členů Panelu expertů k problematice restriktivních opatření v rámci poskytování sociálních služeb. In *Problematika restriktivních opatření* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5862>>.

MPSV ČR. *Sociální služby* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-4]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/9>>.

OSZSP ČR. *Odborná způsobilost pracovníků v sociálních službách po stabilizaci veřejných rozpočtů* [online]. Praha: Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://osz.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/11_2007/29.html>.

OSZSP ČR. *Sociální služby poskytované v ústavních zařízeních* [online]. Praha: Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <http://osz.cmkos.cz/CZ/Z_tisku/Bulletin/09_2003/sluzby.html>.

RETHMANN, A. P. *Klonování a lidská důstojnost* [online]. Teologické texty. Číslo: 2004/4 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Klonovani-a-lidska-dustojnost.html?co=d%F9stojnost>>.

SOUSEDÍK, S. *Idea lidských práv a její dvě verze*. [online]. Teologické texty. Číslo: 2007/3 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2007-3/Idea-lidskych-prav-a-jeji-dve-verze.html?co=idea%20lidsk%FDch%20>>.

Společnost sociálních pracovníků ČR. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY. In *Etický kodex* [online]. Praha: SSPČR, [cit. 2009-3-10]. Dostupné na WWW: <<http://sspcr.unas.cz/?q=node/13&PHPSESSID=aa05e959c878cf10a1d0ca817c27a464>>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Human Rights* [online]. Stanford. edu., posl. aktualizace 29. 7. 2006 [cit. 2009-4-10]. Dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/entries/rights-human/>>.

Středočeský kraj. Inspekce poskytování sociálních služeb. In *Sociální služby* [online]. Praha: Středočeský kraj, posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <<http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/socialni-oblast/socialni-sluzby/inspekce/>>.

Veřejný ochránce práv. Zákon č. 349/1999 Sb. ze dne 8. prosince 1999, o veřejném ochránci práv. In *Zákon o veřejném ochránci práv* [online]. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-3-5]. Dostupné na WWW: <<http://www.ochrance.cz/ombudsman/zakon.php>>.

Veřejný ochránce práv. *Zpráva z návštěv zařízení sociálních služeb pro seniory*. Brno: Veřejný ochránce práv, posl. aktualizace 2009 [cit. 2008-4-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/ochrana.php&doc=780>>.

VIRT, G. *Etika lidských práv* [online]. Teologické texty. Číslo: 2006/1 [cit. 2009-5-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2006-1/Etika-lidskych-prav.html?co=d%F9stojnost>>.

Vzdělávání v zavádění Standardů kvality sociálních služeb. Druhé standardy kvality sociálních služeb. In *Standardy kvality* [online]. Praha: sqss.cz, [cit. 2009-3-7]. Dostupné na WWW: <<http://www.sqss.cz/cz/redakce/standardy-kvality/druhove-standardy-kvality-socialnich-sluzeb/r57>>.

WIKIPEDIA. *Dignity* [online]. Wikipedia. org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-3-30]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Dignity>>.

WIKIPEDIE. *Fyzická osoba* [online]. Wikipedia. org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-10]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Fyzick%C3%A1_osoba>.

WIKIPEDIE. *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* [online]. Wikipedia. org., posl. aktualizace 2009 [cit. 2009-4-09]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9Amluva_o_ochran%C4%9B_lidsk%C3%B4ch_pr%C3%A1v_a_z%C3%A1kladn%C3%ADch_svobod>.

Nepublikované texty:

KUČEROVÁ, D. *Postavení žen v kontextu univerzality lidských práv*. Brno, 2007. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra ústavního práva a politologie. Vedoucí práce V. Šimíček.

Bibliografické citace elektronických zpráv:

KULICHOVÁ, R. *RE: Restrikce* [elektronická pošta]. Message to: Vladislav Fryč. 10. Března 2009 [cit. 11. 3. 2009]. Osobní komunikace.

Zákony, Vyhlášky, Úmluvy apod.:

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.

Listina základních práv a svobod. Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>.

Ústava České republiky.

Dostupné na WWW:<<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

10 Seznam příloh

PŘÍLOHA č. I.

Jednotlivé sociální služby (dle Zákona o sociálních službách).

Zdroj:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

PŘÍLOHA č. II.

Věkové kategorie a cílové skupiny klientů (dle registrace sociálních služeb).

Zdroj:

MPSV. Registr poskytovatelů sociálních služeb. In *MPSV* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit.2009-3-8]. Dostupné na WWW:

<http://iregistr.mpsv.cz/socreg/rozsirene_hledani_sluzby.fw.do?SUBSESSION_ID=http://iregistr.mpsv.cz/socreg/rozsirene_hledani_sluzby.fw.do?SUBSESSION_ID=1243833678598_1>.

PŘÍLOHA č. III.

Obsah standardů kvality poskytovaných sociálních služeb.

Zdroj:

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

PŘÍLOHA č. IV.

Seznam členů Panelu expertů k problematice restriktivních opatření.

Zdroj:

MPSV. Seznam členů Panelu expertů k problematice restriktivních opatření v rámci poskytování sociálních služeb. In *Problematika restriktivních opatření* [online]. Praha: MPSV ČR, [cit. 2009-3-8]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5862>>.

11 Přílohy

PŘÍLOHA č. I.

Jednotlivé sociální služby (dle Zákona o sociálních službách)

Sociální poradenství

§ 37

(1) Sociální poradenství zahrnuje

- a) základní sociální poradenství,
- b) odborné sociální poradenství.

Služby sociální péče

§ 38

Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení.

§ 39

Osobní asistence

§ 40

Pečovatelská služba

§ 41

Tísňová péče

§ 42

Průvodcovské a předčitatelské služby

§ 43

Podpora samostatného bydlení

§ 44

Odlehčovací služby

§ 45

Centra denních služeb

§ 46

Denní stacionáře

§ 47

Týdenní stacionáře

§ 48

Domovy pro osoby se zdravotním postižením

§ 49

Domovy pro seniory

§ 50

Domovy se zvláštním režimem

§ 51

Chráněné bydlení

§ 52

Sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče

Služby sociální prevence

§ 53

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.

§ 54

Raná péče

§ 55

Telefonická krizová pomoc

§ 56

Tlumočnické služby

§ 57

Azylové domy

§ 58

Domy na půl cesty

§ 59

Kontaktní centra

§ 60

Krizová pomoc

§ 60a

Intervenční centra

§ 61

Nízkoprahová denní centra

§ 62

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

§ 63

Noclehárny

§ 64

Služby následné péče

§ 65

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

§ 66

Sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením

§ 67

Sociálně terapeutické dílny

§ 68

Terapeutické komunity

§ 69

Terénní programy

§ 70

Sociální rehabilitace

PŘÍLOHA č. II.

Věkové kategorie klientů:

- děti kojeneckého věku (do 1 roku)
- děti předškolního věku (1 - 7 let)
- mladší děti (7 - 10 let)
- starší děti (11 - 15 let)
- dorost (16 - 18 let)
- mladí dospělí (19 - 26 let)
- dospělí (27 - 64 let)
- mladší senioři (65 - 80 let)
- starší senioři (nad 80 let)

Cílové skupiny klientů:

- děti a mládež ve věku od 6 do 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy
- etnické menšiny
- imigranti a azylanti
- oběti domácího násilí
- oběti obchodu s lidmi
- oběti trestné činnosti
- osoby bez přístřeší
- osoby do 26 let věku opouštějící školská zařízení pro výkon ústavní péče
- osoby komerčně zneužívané
- osoby ohrožené závislostí nebo závislé na návykových látkách
- osoby s chronickým duševním onemocněním
- osoby s chronickým onemocněním
- osoby s jiným zdravotním postižením
- osoby s kombinovaným postižením
- osoby s mentálním postižením

- osoby s tělesným postižením
- osoby se sluchovým postižením
- osoby se zdravotním postižením
- osoby se zrakovým postižením
- osoby v krizi
- osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách
- osoby, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy
- pachatelé trestné činnosti
- rodiny s dítětem/děťmi
- senioři

PŘÍLOHA č. III.

Obsah standardů kvality sociálních služeb

1. Cíle a způsoby poskytování sociálních služeb

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně definováno a zveřejněno poslání, cíle a zásady poskytované sociální služby a okruh osob, kterým je určena, a to v souladu se zákonem stanovenými základními zásadami poskytování sociálních služeb, druhem sociální služby a individuálně určenými potřebami osob, kterým je sociální služba poskytována.	ano
b) Poskytovatel vytváří podmínky, aby osoby, kterým poskytuje sociální službu, mohly uplatňovat vlastní vůli při řešení své nepříznivé sociální situace.	ano
c) Poskytovatel má písemně zpracovány pracovní postupy zaručující řádný průběh poskytování sociální služby a podle nich postupuje.	ano
d) Poskytovatel vytváří a uplatňuje vnitřní pravidla pro ochranu osob před předsudky a negativním hodnocením, ke kterému by mohlo dojít v důsledku poskytování sociální služby.	ne

2. Ochrana práv osob

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro předcházení situacím, v nichž by v souvislosti s poskytováním sociální služby mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob, a pro postup, pokud k porušení těchto práv osob dojde; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla, ve kterých vymezuje situace, kdy by mohlo dojít ke střetu jeho zájmů se zájmy osob, kterým poskytuje sociální službu, včetně pravidel pro řešení těchto situací; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro přijímání darů; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ne

3. Jednání se zájemcem o sociální službu

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla, podle kterých informuje zájemce o sociální službu srozumitelným způsobem o možnostech a podmínkách poskytování sociální služby; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel projednává se zájemcem o sociální službu jeho požadavky, očekávání a osobní cíle, které by vzhledem k jeho možnostem a schopnostem bylo možné realizovat prostřednictvím sociální služby.	ano
c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro postup při odmítnutí zájemce o sociální službu z důvodů stanovených zákonem; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ne

4. Smlouva o poskytování sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro uzavírání smlouvy o poskytování sociální služby s ohledem na druh poskytované sociální služby a okruh osob, kterým je určena; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel při uzavírání smlouvy o poskytování sociální služby postupuje tak, aby osoba rozuměla obsahu a účelu smlouvy.	ne
c) Poskytovatel sjednává s osobou rozsah a průběh poskytování sociální služby s ohledem na osobní cíl závislý na možnostech, schopnostech a přání osoby.	ne

5. Individuální plánování průběhu sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla podle druhu a poslání sociální služby, kterými se řídí plánování a způsob přehodnocování procesu poskytování služby; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel plánuje společně s osobou průběh poskytování sociální služby s ohledem na osobní cíle a možnosti osoby.	ano

c) Poskytovatel společně s osobou průběžně hodnotí, zda jsou naplňovány její osobní cíle.	ano
d) Poskytovatel má pro postup podle písmene b) a c) pro každou osobu určeného zaměstnance.	ano
e) Poskytovatel vytváří a uplatňuje systém získávání a předávání potřebných informací mezi zaměstnanci o průběhu poskytování sociální služby jednotlivým osobám.	ne

Plnění kritérií uvedených v písmenech d) a e) se nehodnotí u poskytovatele, který je fyzickou osobou a nemá zaměstnance.

6. Dokumentace o poskytování sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro zpracování, vedení a evidenci dokumentace o osobách, kterým je sociální služba poskytována, včetně pravidel pro nahlížení do dokumentace; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel vede anonymní evidenci jednotlivých osob v případech, kdy to vyžaduje charakter sociální služby nebo na žádost osoby.	ne
c) Poskytovatel má stanovenou dobu pro uchování dokumentace o osobě po ukončení poskytování sociální služby.	ne

7. Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro podávání a vyřizování stížností osob na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby, a to ve formě srozumitelné osobám; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ano
b) Poskytovatel informuje osoby o možnosti podat stížnost, jakou formou stížnost podat, na koho je možno se obracet, kdo bude stížnost vyřizovat a jakým způsobem a o možnosti zvolit si zástupce pro podání a vyřizování stížnosti; s těmito postupy jsou rovněž prokazatelně seznámeni zaměstnanci poskytovatele.	ano
c) Poskytovatel stížnosti eviduje a vyřizuje je písemně v přiměřené lhůtě.	ne

d) Poskytovatel informuje osoby o možnosti obrátit se v případě nespokojenosti s vyřízením stížnosti na nadřízený orgán poskytovatele nebo na instituci sledující dodržování lidských práv s podnětem na prošetření postupu při vyřizování stížnosti.	ne
---	----

8. Návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel nenahrazuje běžně dostupné veřejné služby a vytváří příležitosti, aby osoba mohla takové služby využívat.	ano
b) Poskytovatel zprostředkovává osobě služby jiných fyzických a právnických osob podle jejich individuálně určených potřeb.	ne
c) Poskytovatel podporuje osoby v kontaktech a vztazích s přirozeným sociálním prostředím; v případě konfliktu osoby v těchto vztazích poskytovatel zachovává neutrální postoj.	ne

9. Personální a organizační zajištění sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně stanovenou strukturu a počet pracovních míst, pracovní profily, kvalifikační požadavky a osobnostní předpoklady zaměstnanců; organizační struktura a počty zaměstnanců jsou přiměřené druhu poskytované sociální služby, její kapacitě a počtu a potřebám osob, kterým je poskytována.	ano
b) Poskytovatel má písemně zpracovány vnitřní organizační strukturu, ve které jsou stanovena oprávnění a povinnosti jednotlivých zaměstnanců.	ne
c) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro přijímání a zaškolování nových zaměstnanců a fyzických osob, které nejsou v pracovněprávním vztahu s poskytovatelem.	ne
d) Poskytovatel, pro kterého vykonávají činnost fyzické osoby, které nejsou s poskytovatelem v pracovněprávním vztahu, má písemně zpracována vnitřní pravidla pro působení těchto osob při poskytování sociální služby; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje.	ne

Plnění kritérií uvedených v písmenech a) až d) se nehodnotí u poskytovatele, který je fyzickou osobou a nemá zaměstnance.

10. Profesní rozvoj zaměstnanců

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně zpracován postup pro pravidelné hodnocení zaměstnanců, který obsahuje zejména stanovení, vývoj a naplňování osobních profesních cílů a potřeby další odborné kvalifikace.	ne
b) Poskytovatel má písemně zpracován program dalšího vzdělávání zaměstnanců.	ne
c) Poskytovatel má písemně zpracován systém výměny informací mezi zaměstnanci o poskytované sociální službě.	ne
d) Poskytovatel má písemně zpracován systém finančního a morálního oceňování zaměstnanců.	ne
e) Poskytovatel zajišťuje pro zaměstnance podporu nezávislého kvalifikovaného odborníka.	ne

Plnění kritérií uvedených v písmenech c) a d) se nehodnotí u poskytovatele, který je fyzickou osobou a nemá zaměstnance; kritéria uvedená v písmenech a) a b) se na tohoto poskytovatele vztahují přiměřeně.

11. Místní a časová dostupnost poskytované sociální služby

Kritérium	Zásadní
Poskytovatel určuje místo a dobu poskytování sociální služby podle druhu sociální služby, okruhu osob, kterým je poskytována, a podle jejich potřeb.	ne

12. Informovanost o poskytované sociální službě

Kritérium	Zásadní
Poskytovatel má zpracován soubor informací o poskytované sociální službě, a to ve formě srozumitelné okruhu osob, kterým je služba určena.	ne

13. Prostředí a podmínky

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel zajišťuje materiální, technické a hygienické podmínky přiměřené druhu poskytované sociální služby a její kapacitě, okruhu osob	ne

a individuálně určeným potřebám osob.	
b) Poskytovatel poskytuje pobytové nebo ambulantní sociální služby v takovém prostředí, které je důstojné a odpovídá okruhu osob a jejich individuálně určeným potřebám.	ne

Plnění kritéria uvedeného v písmenu b) se nehodnotí u poskytovatele, který neposkytuje sociální služby v zařízení sociálních služeb.

14. Nouzové a havarijní situace

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel má písemně definovány nouzové a havarijní situace, které mohou nastat v souvislosti s poskytováním sociální služby, a postup při jejich řešení.	ne
b) Poskytovatel prokazatelně seznámí zaměstnance a osoby, kterým poskytuje sociální službu, s postupem při nouzových a havarijních situacích a vytváří podmínky, aby zaměstnanci a osoby byli schopni stanovené postupy použít.	ne
c) Poskytovatel vede dokumentaci o průběhu a řešení nouzových a havarijních situací.	ne

Plnění kritéria uvedeného v písmenu b) se nehodnotí u poskytovatele, který je fyzickou osobou a nemá zaměstnance.

15. Zvyšování kvality sociální služby

Kritérium	Zásadní
a) Poskytovatel průběžně kontroluje a hodnotí, zda je způsob poskytování sociální služby v souladu s definovaným posláním, cíli a zásadami sociální služby a osobními cíli jednotlivých osob.	ne
b) Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro zjišťování spokojenosti osob se způsobem poskytování sociální služby.	ne
c) Poskytovatel zapojuje do hodnocení poskytované sociální služby také zaměstnance a další zainteresované fyzické a právnické osoby.	ne
d) Poskytovatel využívá stížností na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby jako podnět pro rozvoj a zvyšování kvality sociální služby.	ne

PŘÍLOHA č. IV.

Seznam členů Panelu expertů k problematice restriktivních opatření

Jméno	Členství	Organizace
Prof. MUDr. Cyril Höschl, DrSc.	předseda	Psychiatrické centrum Praha a Centrum neuropsychiatrických studií v Praze
Mgr. Tereza Kloučková	tajemnice	Odbor sociálních služeb a sociálního začleňování, oddělení koncepce sociálních služeb MPSV
Mgr. Tereza Čákrťová	členka	Odbor sociálních služeb a sociálního začleňování, oddělení koncepce sociálních služeb MPSV
MUDr. Milena Černá	členka	Spolek odborové konference nestátních neziskových organizací působících v sociální a zdravotně sociální oblasti
JUDr. Eduard Kaplan	člen	Zástupce ministra pro lidská práva a národnostní menšiny
MUDr. Jan Pfeiffer	člen	Children's High Level Group
Mgr. Romana Kulichová	členka	Odbor sociálních věcí Krajského úřadu Středočeského kraje
JUDr. Dana Kořínková	členka	Občanské sdružení Quip - Společnost pro změnu
MUDr. Iva Holmerová, Ph. D.	členka	Česká gerontologická a geriatrická společnost

ABSTRAKT

FRYČ, V. *Specifika restriktivní praxe v sociálních službách*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce J. Jinek.

Klíčové pojmy: sociální služby, zákon o sociálních službách, poskytovatel sociálních služeb, uživatel sociálních služeb (klient), standardy kvality sociálních služeb, restrikce, restriktivní opatření, lidská práva, lidská důstojnost.

Práce se zabývá nedostatečně zmapovanou problematikou restrikcí v sociálních službách a zamýšlí se nad jejich používáním vůči klientům.

Nejprve je zmíněn vývoj sociálních služeb směrem k jejich dnešnímu pojetí. Na podkladě zákona o sociálních službách jsou vymezeny důležité pojmy vztahující se přímo k poskytovaným sociálním službám. V souvislosti se zákonnou úpravou jsou poté definovány restrikce a restriktivní opatření v sociálních službách, jejichž vnímání je konfrontováno s pojetím lidských práv a lidské důstojnosti.

V závěru práce jsou popsány a řešeny situace, ve kterých dochází k porušování lidských práv klientů, včetně přístupů, kterými bychom porušování lidských práv mohli předcházet.

ABSTRACT

The Specifics of Restrictive Practice In Social Services

Key words: social services, social services legislation, social services provider, social services client, quality standards of social services, restriction, restrictive measures, human rights, human dignity.

This thesis follows the insufficiently mapped-out issue of restriction in social services and investigates the ways in which it is used towards clients.

First-mentioned is the evolution of social services towards its current concept. Afterwards, important terms pertaining directly to the practical issues of social services are defined, based on the social services act. The definition of restrictions and restrictive measures, in accordance with current legislation, follows and their concept is confronted with the concept of human rights and human dignity.

The work concludes with descriptions of situations where the clients human rights are violated, their solutions and also possible ways how to prevent the violation of human rights in such cases.